

Trendek az európai könyvtárügyben*

DIPPOLD Péter

„A könyvtár 2020-ban ott lesz mindenütt, az év minden napjának minden órájában. A kihelyezett könyvtárosok jelentősége megnő, fő feladatuk a konzultáció, a tanácsadás, a képzés és a tartalomfejlesztés lesz. A könyvtár a programok, a kutatás, az együttműködés, az alkotás és az oktatás tereként fog szolgálni” – írta Stephen Abram, a washingtoni Information Outlook portál szerzője. Számtalan vízió létezik a jövő könyvtáráról, cikkemben azonban nem jóslatokat, hanem a ma is tapasztalható, a változásokra utaló trendeket igyekszem feltérképezni.

1. Az IFLA trendjelentése az információs környezet változásairól

A trendek a társadalmi-gazdasági-technológiai-kulturális környezet hatásai nyomán térképezhetők fel. Az IFLA 2011-ben szakértői csoportot állított fel a különböző tudományok szakemberei és a felhasználók köréből, akik az információs környezetben létező vagy feltételezhetően kialakuló trendeket térképezték fel. A csoport egy éven keresztül dolgozott a problémán, végül közzétettek egy dokumentumot, amelyben a legfontosabb trendeket öt pontban foglalták össze. Az öt pont a következő:

Trend 1: Az új technológiák megnövelik, de egyben be is határolják azok körét, akiknek hozzáférésük lesz az információkhoz. (Az információ-hozzáféréssel kapcsolatos trend)

* Elhangzott az Informatikai és Könyvtári Szövetség, valamint a Dr. Kovács Pál Megyei Könyvtár és Közösségi Tér „Trendek az európai könyvtárügyben” című konferenciáján 2013. október 25-én a XIII. Győri Könyvszalon keretében.

Az örökké növekedő digitális univerzum az információs műveltség magasabb szintjét követeli meg, mint pl. a digitális olvasási készség és a digitális eszközök kompetens használata. Akik ezeknek a készségeknek nem lesznek birtokában, akadályokkal szembesülnek a különböző, egyre bővülő területeken. Az új típusú üzleti modellek nagyban befolyásolják azt, hogy ki tudja majd sikeresen birtokolni, megosztani vagy elérni az információkat a jövőben, illetve kik lesznek képesek profitálni belőle.

Az információs írástudás hiánya új egyenlőtlenségeket hoz létre, az elektronikus ügyintézés az élet legtöbb területén megszokottá válik. Az információs tartalmak tulajdonjogi helyzetének tisztázatlansága gyengíti a hagyományos statikus tulajdoni állapotokat.

Trend 2: Az online oktatás demokratizálja és megváltoztatja a globális tanulást. (Az oktatás változásának trendje)

Az online oktatás forrásainak gyors és globális elterjedése a tanulási lehetőségeket sokkal szélesebb körűvé, olcsóbbá és elérhetőbbé teszi. Felértékelődik az életen át tartó tanulás, a nem formális és informális képzés jelentősége.

Trend 3: A magánélet és az adatvédelem határait újra kell definiálni. (A magánéletű adatokhoz kapcsolódó trend)

A kormányok és hatóságok által birtokolt adatok megkönnyítik az egyének profilírozását, míg a kommunikációs adatok megfigyelése és szűrésének kifinomult módszerei olcsóbban és könnyebben megfigyelhetővé teszik az egyes személyeket. A magánéletre és a bizalomra komoly hatással lesz az online világ elterjedése.

Trend 4: A hipertérben keletkező közösségek érzékelik és erősítik az új hangokat és csoportokat. (A civil elkötelezettséggel kapcsolatos trend)

Az interneten létrejövő közösségekben sokkal több együttes cselekvésre van mód, lehetővé válik az új hangok megjelenése és az egy célra irányuló mozgalmak megerősödése a hagyományos politikai pártoknál sokkal költségkímélőbb módon. A nyitott kormányzásról szóló

kezdeményezések és a nyilvános adatokhoz való hozzáférés sokkal nagyobb átláthatósághoz és a közszolgáltatások állampolgár-központúságához vezetnek.

Trend 5: Az új technológiák megváltoztatják a globális információs gazdaságot (A technológiai változásokhoz kapcsolódó trend)

A hálózati mobil eszközök elterjedése, a hálózati érzékelés az eszközökben és az infrastruktúrában, a 3D nyomtatás és a fordítási technológiák megváltoztatják a globális információs gazdaságot. A különböző iparágakban ma létező üzleti modellek szétbomlanak az innovatív eszközök használatának hatására, ami segít az embereknek abban, hogy helytől függetlenül tovább maradjanak aktívak.

Az IFLA szerint tehát a fenti változásokra kell a könyvtáraknak világszerte reagálniuk. Hogy ennek mi az útja, arra a jelentés természetesen ma még nem tud pontos válaszokat adni. Az IFLA tagjai számára azonban regisztráció ellenében lehetőség nyílik a dokumentumhoz kapcsolódó bibliográfia és további trendjelentések, dokumentumok felhasználására, illetve a vitafórumon való részvétellel. Elvileg itt, ezen a fórumon írhatják meg gondolataikat a változásokról a világ mintegy 150 országában élő IFLA tagok. A kommenteket áttekintve, 2013 őszéig ez nem történt meg annak ellenére, hogy a szerzők valamennyi trend-jelenséghez tartalmaz vitaindítókat írtak.

2. Európai trendek az MDR Partners projektjei alapján

Vázlatos mintaként az elmúlt 15 év könyvtári trendjeit az MDR Partners angol vállalkozás által menedzselt projekteken keresztül tekintem át (az Európai Unió több száz projektjének átfogó elemzésére itt nem vállalkozhatom). Az MDR Partners közösen tevékenykedik a könyvtárakkal, a levéltárakkal, a múzeumokkal, az információs szolgáltatókkal és egyéb, a kulturális örökség, a nyilvános adatszolgáltatás és az oktatási szektor területén dolgozó intézményekkel. Szolgáltatásai között megtalálható a kutatás- és

stratégiafejlesztés, a tanácsadás, a képzés, a projektmenedzsment és -kivitelezés, a szolgáltatásfejlesztés és a technológiai támogatás. Honlapjuk szerint megalakulásuk óta összesen 46 projektet szerveztek, szinte valamennyit Európai Unió forrásból finanszírozták, és majdnem mindegyikben szerepeltek közgyűjtemények a kelet- és közép-európai régióból. A programok a könyvtárak közül főképp a közkönyvtári területre koncentráltak. A tematika rendkívül színes, ám mindenkor illeszkedett az idők folyamán változó uniós fejlesztési irányokhoz.

Ha a projekteket a bennük foglalt tartalmak alapján vizsgáljuk, a következő trendeket fedezhetjük fel (a teljesség igénye nélkül):

- ⊙ a közgyűjteményi együttműködés fejlesztése (*Cultivate, Calimera, Light*);
- ⊙ az esélyegyenlőség megteremtése, hátrányos helyzetű használók számára kialakított szolgáltatások (*Pulmann, Calimera*);
- ⊙ a könyvtárak és közgyűjtemények szerepének definiálása az életen át tartó tanulásban (*Entitle, Empatic, Imagine, Learn East*);
- ⊙ a digitalizálási tevékenység módszereinek bemutatása és terjesztése (*Pulmann, Calimera, Europeana Local, DigCurv, Europeana Awareness, Europeana Libraries*);
- ⊙ a szociális befogadás erősítése, új partneri viszonyok kialakítása (pl. az IT-szektor erőteljesebb bevonása, szorosabb kapcsolat a turizmussal) (*Calimera, Europeana Local, Light*);
- ⊙ az új technológiák és módszerek alkalmazásának megismertetése (mobil technológia, közösségi kommunikáció propagálása) (*Dip, LoCloud és szinte valamennyi projekt*);
- ⊙ a projektek eredményeinek széles körű közreadása (disszemináció), (valamennyi projekt)
- ⊙ a minőségbiztosítás lehetőségeinek bemutatása (*Quatro Plus és szinte valamennyi projekt*);
- ⊙ a résztvevő intézmények helyi érdekeinek figyelembe vétele és kihasználása (*Light, Europeana Local, Europeana Awareness*).

Ebből a vázlatos felsorolásból is látható, hogy a projektek a fejlesztések rendkívül széles körét foglalják magukban. Az MDR Partners mene-

dzseri tevékenysége a programokban résztvevő könyvtárak számára lehetőséget ad, hogy megismerjék a fő fejlesztési trendeket. Hogy azután melyik intézmény hogyan él a projektek befejezése után a megszerzett tapasztalatokkal, az már más kérdés. Azok a projektek igazán sikeresek, amelyek eredményei beépülnek az intézmények napi tevékenységébe, és a hétköznapi működés részeivé válnak. Ezt a célt azonban viszonylag kevés projekt éri el, mert általában a könyvtárak mindennapi tevékenységén túlmutató fejlesztéseket jelentenek. Jellemző rájuk, hogy aktuális és népszerű témákkal foglalkoznak, és a projekt lefutása után fejlesztésük a finanszírozás és az emberi erőforrások hiánya miatt leáll.

3. Európai trendek a tapasztalatok (angol, holland és dán példák) alapján

A Nemzeti Kulturális Alap (NKA) Közgyűjtemények Kollégiuma 2012 decemberében meghívásos pályázatot írt ki közgyűjtemények vezetőinek szakmai továbbképzésére külföldi tanulmányút keretei között. Könyvtári területen az NKA az Informatikai és Könyvtári Szövetséget (IKSZ) bízta meg a tanulmányutak megszervezésével. Az utazás célja az volt, hogy vezető magyar könyvtári szakemberek betekintést nyerjenek az Egyesült Királyság, Dánia és Hollandia különböző könyvtártípusainak munkájába, hogy tapasztalataik felhasználásával elősegítsék intézményük, illetve az egész magyar könyvtári rendszer fejlesztését. A következő jelenségeket úti tapasztalataim alapján foglaltam össze.

Az intézmények újrapozicionálása

A válság a könyvtáros szakmában (is) több szinten érezteti hatását. Ha általánosságban gondolkodunk, a könyvtárak jövője juthat eszünkbe, ami – és ez ma már közhely – az infokommunikációs forradalom miatt többek szerint kérdésessé vált. Ugyanakkor minden intézmény a saját bőrén érzékeli a valódi válság hatásait: leépítések, összevonások, költségvetési megszorítások teszik próbára a könyvtárakat. Ezért több irányba kellett mozdulni: bizonyítani kell fontosságukat mind a fenntartók, mind a használók előtt.

A fenntartók irányába tett elmozdulásra jó példa, hogy Dániában a közkönyvtárak legaktuálisabb feladata egy olyan rendszer kialakítása, amely hozzásegíti az állampolgárokat ahhoz, hogy kizárólag online kommunikáljanak a hatóságokkal, az egészségügyi szervezetekkel. Ennek a feladatnak két éven belül meg kell valósulnia. A felhasználók megtartása létkérdés a könyvtárak számára. Ezt kizárólag a szolgáltatások fejlesztésével és bővítésével lehet elérni. Jó példa erre a Dániában kialakított kölcsönzési rendszer, amely a hazai ODR egyik fő célkitűzését valósította meg: a rendszer bármely pontján belépve az olvasó által kért könyv két napon belül a megjelölt könyvtárban átvehető. Szintén Dániában vezették be a 0–24 óráig működő nyitva tartást, amelynek egy részében a könyvtárak személyzet nélkül, automata üzemmódban működnek – biztonsági problémák nélkül. Hollandiában szinte valamennyi meglátogatott közkönyvtárban színházterem is működik, ahol színes rendezvényekkel várják a látogatókat. A példákat még sokáig lehetne sorolni.

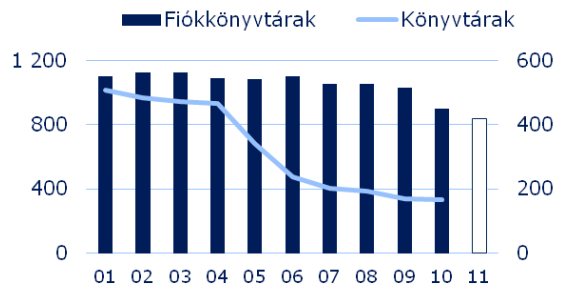
Új pozíciók kialakítására van szükség a partnerek tekintetében is. Meg kell erősíteni az eddigi partnerkapcsolatokat és új, élő kapcsolatokat kell kialakítani a potenciális további együttműködőkkel. Ebbe a körbe tartozik a válság miatt különösen fontossá váló szponzori kapcsolatok felkutatása, de például Hollandiában szinte a túlélés zálogának tartják a közkönyvtárak és az iskolák közötti együttműködés erősítését.

Racionalizálás

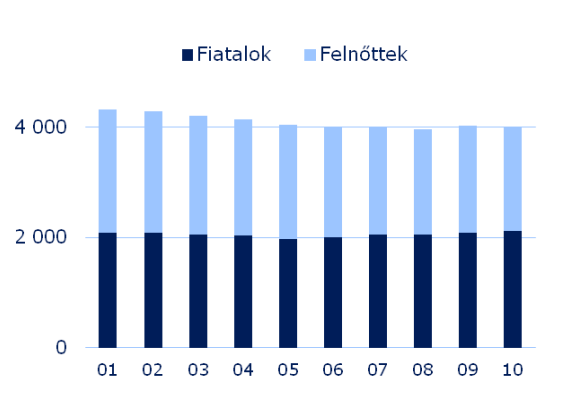
A válság Európa-szerte hatással van az országos és intézményi költségvetésekre. A pénzügyi megszorítások szinte minden országban nyomot hagytak a könyvtárak működésében is. A személyi és a dologi költségvetés csökkenése arra kényszerítette az intézményeket, hogy takarékosági intézkedéseket hozzanak, azonban mindenki arra törekszik, hogy a megszorítások ellenére lehetőleg ne csorbuljanak a szolgáltatások. A karcúsítás nem minden esetben válik a könyvtár szolgáltatásainak kárára.

A könyvtárak számának jelentős csökkenése

figyelhető meg Hollandiában és Dániában is. A holland könyvtárak számának alakulását a következő diagram mutatja:

A könyvtárak száma 2001 óta Hollandiában több mint a felére csökkent, Dániában ez a folyamat drasztikusabban, néhány év alatt zajlott le. A könyvtárak számának radikális csökkenése azonban a központi intézkedések hatására nem vezetett a használók számának hasonló visszaeséséhez:

A látogatók száma ezer főben értendő, tehát a felnőttek esetében 4 millióan, a 18 év alatti fiatalok kb. 2 millióan iratkoztak be a könyvtárakba. Látható, hogy a beiratkozott olvasók számában nem történt nagyságrendi csökkenés az elmúlt tíz évben.

A racionalizálás jegyében bizonyos tevékenységeket országos szinten központosítanak a meglátogatott országokban. Angliában, Dániában és Hollandiában is központosított feldolgozást biztosítanak a közkönyvtárak számára. Összehangoltan történik az elektronikus adatbázisok beszerzése, valamint a digitalizálási tevékenység is. Hollandiában és Dániában az elektronikus

könyvtár országos szintű ügynökségként működik. Hollandiában a zenei dokumentumokat a Rotterdami Közkönyvtár zenei gyűjteményéből digitalizált művek központi adatbázisából szolgáltatják.

A személyzet csökkentése, automatizálás

A személyzet létszáma valamennyi meglátogatott országban számottevően csökkent a válság következményeképpen.

A Rotterdami Városi Könyvtárban a válság hatására változtatni kellett a korábbi szakmai koncepción. A személyzet létszáma 330-ról 210 főre csökkent (37%-al). Ezt a kiesést hatékonyabb munkaszervezéssel, valamint a tagkönyvtárak működtetésének felülvizsgálatával próbálták megoldani. A vizsgálatok azt mutatták, hogy a kis tagkönyvtárak nem működnek gazdaságosan, ezért az elmúlt évben az eddigi 23 tagkönyvtárból tízet bezártak és további kettő megszüntetését tervezik. Inkább kevesebb, de szélesebb szolgáltatási kínálattal rendelkező nagyobb könyvtárak működtetése hatékony a fenntartó számára (ugyanazt a tendenciát tapasztalhatjuk az Amszterdami Egyetemi Könyvtárban is). A Rotterdami Városi Könyvtárban a könyvtárosok jelenléte a létszámhiány miatt minimálisra csökkent. A hatemeletes épületben minden emeleten egy információs szigetet alakítottak ki, ahol csupán egy könyvtáros teljesít szolgálatot. Valamennyi meglátogatott közkönyvtárban használják a kölcsönző automatákat, amivel szintén jelentős munkaerő-megtakarítást értek el.

A croydoni (London egyik kerülete) könyvtárban a létszámhiány oda vezetett, hogy csak nagy számú önkéntes alkalmazásával tudják megoldani a könyvtár működtetését, ami viszont a szakmai tevékenység minőségének romlását vonta maga után. Dániában és Hollandiában is elkezdődött az önkéntesek bevonása a szakmai munkába, de még kevésbé általános, mint az Egyesült Királyságban.

Digitalizálás, elektronikus források használata

Az egyes országokban zajló digitalizálás változó intenzitással folyik, de egyértelműen mindenhol fontos szerepet kap a könyvtárak tevékenységében. A legtöbb európai országban a digitalizálás összehangoltan, központi kontroll alatt zajlik. Ez vonatkozik Skandináviára, de az általunk meglátogatott országokra is. Hollandiában például a feladat megoszlik a nemzeti könyvtár, az egyetemi- és szakkönyvtárak, valamint a közkönyvtárak között. A nemzeti könyvtárban a stratégiai terv jelmondata – „*a jövő digitális*” – jelzi a digitalizálás jelentőségét. Maga a digitalizálás külső cégek bevonásával történik (Google, ProQuest) meghatározott terv alapján. Számítások szerint Hollandiában jelenleg a nemzeti könyvtermés mintegy 20%-a található meg elektronikus formában.

Mindhárom meglátogatott országra jellemző az elektronikus dokumentumok használatának ugrásszerű növekedése. Különösen érvényes ez a trend az egyetemi könyvtárakra: az Amszterdami Egyetemi Könyvtárban a nyomtatott könyvet csak az atmoszféra miatt tartják meg az olvasótermek polcain, a hallgatók nem, vagy csak alig használják őket. Dániában az egyetemi könyvtárak beszerzési keretüknek csupán 10%-át költik könyvekre, a többi adatbázisok, elektronikus dokumentumok vásárlására fordítják.

Az esélyegyenlőség biztosítása

A három országban felkeresett könyvtárakban a fizikai akadálymentesítés mindenhol megoldott, és különös figyelmet fordítanak a fogyatékkal élők ellátására. Az Essex Megyei Könyvtár rendszeres mozgókönyvtári ellátást biztosít a területén élő lakosságnak, és az idős használók számára egyénileg is a lakóhelyükre szállítja a kívánt könyveket.

Angliára, Hollandiára és Dániára is jellemző az idegen nyelvű, bevándorolt lakosság magas aránya. Igazodva ehhez a tényhez a könyvtárak beszerzik a legfontosabb idegen nyelvű könyveket a bevándoroltak számára, akik intenzíven használják a könyvtári szolgáltatásokat. A Rot-

terdami Városi Könyvtárban például a holland nyelv tanulását elősegítő, célzottan beszerzett oktatócsomagok rendkívül népszerűek az idegen nyelvű lakosság körében.

A könyvtárak részvétele az egész életen át tartó tanulásban

Az egész életen át tartó tanulás egy része a szervezett oktatás keretein belül történik, de ennek végeztével gyakran nem formális vagy informális módon jutnak az emberek tudáshoz és információkhoz. A *nem formális* tanulás forrásai az oktatási rendszeren kívül szervezett képzések, tanfolyamok, amelyek általában nem zárulnak széles körben elfogadott bizonyítvány megszerzésével. Az *informális tanulás* azokat a tevékenységeket takarja, amelyeknek elsődleges célja nem a tanulás, de végzésük során új ismereteket szerezhethetünk. Ebbe a körbe tartoznak a különböző előadások, szakmai konferenciák és beszélgetések, de új ismeretekre tehetünk szert könyvekből, filmekből is. A könyvtárak mindkét oktatási forma megvalósításában kulcsszerepet játszanak.

Az európai közkönyvtárak rendezvényeikkel és felhasználóképző tanfolyamok szervezésével kihagyhatatlanok az egész életen át tartó tanulás folyamatából, ezt látogatásunk során számtalan példa bizonyította.

Szabad hozzáférés biztosítása, nyitottság, távszolgáltatások

Az elektronikus publikációk szabad hozzáférése egyre szélesedik az open access mozgalom hatására. Az IFLA trendek előrejelzése szerint ez a tendencia a jövőben még erősödik, az internethasználat megkerülhetetlensége és a mobil eszközök elterjedése nyomán a jelenleg érvényben levő szerzői jogi szabályozásnak lassan követnie kell az információs környezet változásait. Az egyre növekvő számú szabad hozzáférésű tartalmak (ld. Europeana, Gutenberg projekt stb.) is erősítik ezt a jövőképet. A könyvtárak a jogi rendelkezések betartásával már ma is törekednek a szabad tartalmak elérésének propagálására.

Az információhoz való szabad hozzáférés trendje mellett az angolszász jellegű public library hagyományainak megfelelően mindhárom országra jellemző a fizikai hozzáférés teljes körű biztosítása. Az Amszterdami Városi Könyvtárban a használók teljesen szabadon, regisztráció nélkül használhatják a könyvtár tereit olvasásra, internetezésre és az étterem látogatására, regisztrálniuk csak az emelt szintű könyvtári szolgáltatások igénybevételéhez kell.

A szolgáltatások távoli igénybevétele napi gyakorlat az európai könyvtárakban. Ez magában foglalja a könyvtár által előfizetett adatbázisok otthoni használatának biztosítását, valamint a távolról történő ügyintézés és fizetést (beiratkozás, kölcsönzés, hosszabbítás, előjegyzés stb.).

A közösségi tér funkció kihasználása

Ray Oldenburg az társadalomban létező ember jellemző helyszínei között az otthon (first place), a munkahely (second place) mellett definiált egy harmadik helyet is (third place), a társadalmi cselekvések semleges terét, ahol az emberek pihennek, művelődnek, szórakoznak. A „harmadik tér”-nek nevezett helyszínek jellemzően viszonylag olcsók – s így elérhetőek a társadalom szélesebb rétegei számára is – de gazdagok kultúrában és cselekvési lehetőségekben. A megfelelő adottságokkal rendelkező közkönyvtárak (a könyvesboltok, a mozik, a városi utcák, a kultúrkocsmák, a kávéházak stb. mellett) tipikusan ehhez a kategóriához tartoznak, ha épületük, környezetük és természetesen szolgáltatásaik (vagy nevezhetjük ezeket „kínálatnak” is) alkalmasak az emberek nagy tömegének vonzására.

Tapasztalataink szerint a meglátogatott könyvtárak (nem csak a közkönyvtárak) a lehetőségekhez mérten törekedtek tereik minél teljesebb és a közönség számára élvezetes kihasználására, erre számtalan példát lehet felsorolni látogatásaink tapasztalataiból.

4. Összefoglaló

Dolgozatomban három szinten közelítettem meg a könyvtárakat érintő trendeket. Az IFLA trendjelentése *általánosságban* közelíti meg a jövő változásait információs környezetünkben, amelyeket öt szempontból tekint át: az információhoz való hozzáférés, az oktatás változásai, az adatvédelem, a civil szerveződések, valamint a technológiai változások irányából. Az MDR Partners által menedzselt könyvtári akciók *projekt-szinten* mutatják az európai törekvéseket a fejlesztésekre, míg a harmadik megközelítés *közvetlen tapasztalatokra* épít. Számomra is tanulságként szolgál, hogy a projektek trendjei többé-kevésbé fedik a könyvtárak mindennapi munkájába beépülő gyakorlati tevékenységet.

Jegyzetek

1. ABRAM, Stephen: Time to consider? – Information outlook 16. 2012. 6.; 29–31, 33. – Referálta Mándy Gábor = Könyvtári Figyelő, 2013. 2. sz. 362–363.
2. Riding the waves or caught in the tide? Navigating the evolving information environment (Meglovagoljuk a hullámokat, vagy elsodor az ár? Navigálás az átalakuló információs környezetben)
<http://trends.ifla.org/insights-document>
3. <http://www.mdrpartners.com/>
4. OLDENBURG, Ray: The Great Good Place: Cafes, Coffee Shops, Bookstores, Bars, Hair Salons, and Other Hangouts at the Heart of a Community, 3rd ed. (Jackson, TN: Da Capo Press, 1999).

Beérkezett: 2013. november 4.

Adatbázisreform az Országgyűlési Könyvtárban

Az Országgyűlési Könyvtárban felülvizsgálták a korábbi könyvtári adatbázis-rendszert és annak struktúráját. A vizsgálat kiterjedt az adatbázisok mezőszerkezetére, a tudományterületek feltártására, a feltárt dokumentumok nyelvére, a dokumentumok típusaira, a kiválasztási alapelvekre, a feldolgozás szabályaira, az erre épülő munkafolyamatokra és a hozzáférés módjára. A legfontosabb stratégiai cél egy egységes adatbázisrendszer kialakítása volt, hogy a könyvtár adatbázisai mindenki számára ingyenesen hozzáférhetőek legyenek.

Eredmények:

- 1) 2014. március 1-jétől az Országgyűlési Könyvtár saját építésű adatbázisainak struktúrája megváltozott.
- 2) Egységes Szakirodalmi Adatbázist hoztak létre a Magyar Jogi, a Külföldi Jogi és a Világpolitikai Információk Adatbázisaiból (VPI). A Szakirodalmi Adatbázisban együtt kereshető az adatbázisok tartalma, de mindhárom korábbi adatbázisban önálló keresés is indítható. A Magyar Jogi Adatbázis továbbra is folyamatosan bővül, a Külföldi Jogi Adatbázis 2010-ben, a Világpolitikai Információk Adatbázisa 2011-ben került lezárásra.
- 3) Egységes Sajtó Adatbázist hoztak létre a Pressdok (magyar sajtó) és a Hundok (külföldi sajtó) adatbázisokból. A Sajtó Adatbázisban együtt kereshető az adatbázisok tartalma, de mindkét adatbázisban önálló keresés is indítható.
- 4) Az egységes Sajtó Adatbázis már ingyenesen elérhető a Könyvtár honlapjáról a www.ogyk.hu oldalról.
- 5) A Magyar Jogi Adatbázis a 2. negyedév során ingyenesen elérhető lesz.

(Forrás: Katalist, 2014. március 7. Markója Szilárd igazgató tájékoztatója alapján)

Android-alkalmazás az OSZK-ban

Elérhető az első OSZK-ban készült mobilalkalmazás, amely a honlap használatát egyszerűsíti. Bármilyen ANDROID rendszert futtató eszközre (okostelefon, táblagép, AndroidTV) a <http://www.oszk.hu/mobilalkalmazas-t> kell letölteni a kipróbáláshoz.

(Forrás: OSZK, Intranet, 2014. jan. 15. Garamvölgyi László tájékoztatója alapján)

Iskolai könyvtárak az európai országokban

FEIMER Ágnes

Általános helyzetkép*

A tanulói teljesítményeket mérő nemzetközi PISA-vizsgálatok az olvasási készség és más alapkészségek terén az egyes országok között számottevő különbséget mutattak ki, melyek összefüggésbe hozhatók az adott országok iskolai könyvtárainak színvonalával. Ahol az iskolai könyvtárügy fejlett, pl. Finnországban, Angliában (és részben Ausztriában is), ott a tanulók a PISA-vizsgálat első tíz helyezettje között szerepeltek. (Németország viszont – egészen a legutóbbi felmérésig – rossz helyet ért el.)

Az iskolai könyvtárak jelentőségét az UNESCO iskolai könyvtári manifesztuma és az IFLA irányelvei egyaránt hangsúlyozzák. A legtöbb európai országban az iskolai könyvtárak működését törvények szabályozzák.

Ausztriában, Olaszországban, Belgiumban és

Dániában állami költségvetésből finanszírozzák az iskolai könyvtárakat, többségük multimédiás központként működik.

Ausztria iskolai könyvtárjai az 1980-as években indultak fejlődésnek, amikor az oktatási minisztérium létrehozta számukra az Iskolai Könyvtári Szolgálatot. Ez az intézmény felelős az iskolai könyvtárak létrehozásáért és kiépítéséért. 1999-ben a mintegy 1500 osztrák iskola közül 580-ban működött iskolai könyvtár (2011-ben 599), 68 helyen pedig közös iskolai és városi könyvtár, az ellátottság tehát 43%-os. A könyvtári munkát pedagógusok végzik, könyvtárosi kiegészítő képzettséggel, illetve a közös könyvtárakban képzett könyvtárosok.

Franciaországban inkább a középiskolákban váltak információs központokká a könyvtárak. A törvényi szabályozás is a középiskolákat érinti,

* A tanulmány – mely a Külföldi folyóirat-figyelő rovat 2006 és 2013 között e témában készült referátumainak felhasználásával készült – a Könyvtárostánárok Egyesülete Őszi Szakmai Napján, 2013. november 6-án elhangzott előadás szerkesztett változata.

az alapfokúakat csak ajánlások jellemzik. 1977-től valamennyi középfokú oktatási intézmény kötelezően működtet könyvtárat. Az iskolai könyvtár elnevezése Könyvtári és Dokumentációs Központ, vezetője a könyvtárostanár, akinek 1989 óta kötelezően speciális, középiskolai könyvtárostanári diplomával kell rendelkeznie. Az iskolai könyvtárak működésének sem tárgyi feltételei, sem berendezése, sem költségvetése nincs államilag szabályozva, mivel ezek a kérdések az iskolai könyvtár szervezeti és működési szabályzatától és az adott oktatási intézménytől függenek.

Az Egyesült Államokban a 60-as években kezdett kialakulni a mai iskolai könyvtári modell, amely audiovizuális központként és elektronikus információs források tárházaként szolgálja a képzést, oktatást. Az iskolai könyvtárat speciális végzettségű könyvtárostanárok működtetik. Az amerikai iskolai könyvtárakban az információhordozók gazdag választéka áll a diákok rendelkezésére. Ennek ellenére az ottani tanulók a PISA-vizsgálatoknál csak közepes szintű olvasási teljesítményt mutattak az európai országok átlagához mérten; ebből arra következtethetünk, hogy a jól kiépített iskolai könyvtár csak elősegítheti, de önmagában nem biztosítja a tanulók jobb olvasási készségét. A kérdés differenciáltabb megközelítése érdekében az Egyesült Államokban 2000-ben az ún. Colorado vizsgálat keretében azt elemezték, milyen összefüggés van az iskolai könyvtár ellátottságának és tevékenységének egyes területei és a tanulók olvasási készsége között. Azt mutatták ki, hogy a könyvtár jó felszereltsége és szakszerű vezetése 10–15%-os teljesítmény-emelkedést eredményez, a könyvtárosok és pedagógusok közötti intenzív együttműködés 18–21%-ot, a tanulók egyéni könyvtárlátogatását előmozdító bőséges nyitvatartási idő 13–22%-ot.¹

Nagy-Britannia

Nagy-Britanniában az iskolai könyvtári ellátottság 100%-os. Az iskolai könyvtárak erőteljes kibontakozása már 1919 után megindult, amikor a könyvtári törvény lehetővé tette nyilvános

könyvtárak szervezését az iskola épületében, a Carnegie Alapítvány pedig biztosította állományuk gazdagodását. Ma minden iskola köteles könyvtárat működtetni, amihez a School Library Service szolgáltatásai különféle segítséget nyújtanak. Ezeket az elemi iskolák 94%-a igénybe is veszi. A könyvtárakban képzett könyvtárosok dolgoznak, akik tanulmányaik során az iskolai munkához szükséges speciális ismereteket is megszerezhették, valamint pedagógusok – részben a továbbképzési rendszer keretében megszerzett könyvtárosi végzettséggel – és egyéb segédezők. A könyvtárak állománya hagyományos dokumentumokban és modern információtechnikai felszereltségben egyaránt gazdag. Az Egyesült Királyságban az *iskolai és a közkönyvtárak* között különböző együttműködési formákra találunk példát, de jóval ritkább a közösen végzett könyvtári szolgáltatás. Az elmúlt húsz esztendőben nemigen írtak a kettős funkciójú könyvtárakról, noha ezalatt országszerte számos közös fenntartású könyvtár alakult. Egy tanulmány arra vállalkozott, hogy kérdőíves felmérés segítségével tekintse át ezeknek az intézményeknek a helyzetét, előnyeit és problémáit (17 intézmény válaszolt).

Az első kettős funkciójú könyvtár 1972-ben, az utolsó 2003-ban alakult – többnyire vidéken (pl. Skóciában), de városokban is létesült jó néhány. Népszerűségük a kilencvenes évektől kezdve egyre nő. Alapításukat többnyire két okra vezetik vissza: vagy egy mozgókönyvtárat váltottak fel, vagy pedig az iskola biztosította a szükséges feltételeket.

A könyvtárak legfőbb erősségüknek a hosszabb nyitva tartást tartják; némelyik este fél nyolcig, illetve szünidőben is nyitva tart, és zömmel szombat délelőtt fogad olvasókat. Kilenc intézmény közkönyvtári, a többi közös vezetéssel működik. A fenntartás költségeit is általában közösen állják.

A legtöbb könyvtárban az állomány mindkét használói kört kiszolgálja: szépirodalom, ismeretterjesztő irodalom, kézikönyvek, számítógépek, CD-k, videók, napilapok, folyóiratok, hangos könyvek találhatóak bennük. A személyzet, amely mindkét vagy az egyik

munkaterületen jártas könyvtárosokból tevődik össze, természetesen különböző nagyságú. A vizsgálat a kettős funkciójú könyvtárak számos előnyét tárta fel: pl. jóval gazdagabb gyűjtemények jönnek létre, nagyobb a választék, több a könyvtáros, gazdaságosabb az ellátás biztosítása, jó a kapcsolat a településen élő idősebb és a fiatal generáció között. A problémák sem maradtak rejtve: a használói csoportok különbségei miatt feszültségek adódhatnak, nem könnyű az iskolai tanmenetek megfelelő támogatása, a helyszűke (elsősorban könyvtári órák alatt), a könyvtárosok fokozottabb leterheltsége stb.

Végső soron a felmérésben részt vevők rendkívül lelkesen nyilatkoztak a kettős funkciójú könyvtárakról. A sikerhez azonban elengedhetetlen a politika, a vezetés, a könyvtár és az olvasók segítsége és elkötelezettsége.²

Az utóbbi 10–15 évben a brit iskolákban található tananyagok formája alaposan megváltozott, s ez tükröződik az iskolai könyvtárak állományában és funkciójában is. Jelenleg a hagyományos iskolai könyvtárak – könyvekkel teli termek, amelyeket elsősorban papíralapú könyvekkel kapcsolatos tevékenységekre használnak – egyre kevésbé jellemzőek. Azokat az új tereket, amelyeket interneteléréssel bíró számítógépekkel és könyvekkel egyaránt elláttak, és ahol szakképzett személyzet várja a betérőket készen a legváltozatosabb kérdésekre, *tanulási központnak* (study centres) vagy *önálló tanulási tereknek* (independent learning zones) szokták nevezni. Komoly a kockázata annak, hogy ha könyvek és számítógépek vannak egyetlen helyiségben, akkor a használat kizárólag az utóbbiakra korlátozódik. A könyvtárosnak célszerű a hozzáférés egyszerűsítésével, ajánló olvasmánylistákkal, játékos feladványokkal „demisztifikálni” a könyveket, hogy a gyerekek bátrabban nyúljanak ezekhez a forrásokhoz is. A gyerekeknek meg kell tanulniuk a papíralapú információforrások használatát is, hiszen az élet később produkálhat olyan helyzeteket, amikor erre is szükségük lehet.

Az elektronikus források esetében felmerül a kérdés, hogyan óvják meg a gyerekeket a nem nekik való tartalmaktól. Megoldást jelenthet, ha

előre engedélyezik azokat az oldalakat, amelyek látogathatók a munkaállomásokról, a korlátozás azonban éppen a böngészés örömeit veheti el.

Szintén dilemma lehet, hogy mennyire részesítés előnyben a számítógép-használat során azokat a gyerekeket, akik nem szórakozni, hanem tanulni járnak a könyvtárba. Egyrészt nem biztos, hogy a tanulás igénye fontosabb a rekreációs szükségleteknél, másrészt a prioritások során figyelembe kell venni, hogy az iskola elsődleges funkciója a tanulás segítése. Ugyanez a dilemma jelenik meg, amikor órákat is tartanak a tanulási terekben, amelyeket zavarhatnak a jelen lévő vagy a betérő diákok.

Fontos követelmény az információs műveltség oktatása, ami legjobban tantárgyspecifikus kurzusokkal valósítható meg. Például történelemből a források keresésére és értékelésére, informatikán a keresőmotorokra, irodalomórán az érvelésre lehet helyezni a hangsúlyt. A tanulási központ elsősorban a számítógépek miatt azt sugallja, hogy ott a diákok jellemzően önállóan tanulnak. Ugyanezt sugallja az önálló tanulási tér elnevezés is. A valóságban azonban a cél éppen a közös tanulás támogatása lenne. Ezt a fizikai tér elrendezésével, a bútorok elhelyezésével is elő lehet segíteni. Kétségtelen, hogy a tanulási központ kapcsán felmerülő problémák közül jó néhány az iskolai könyvtárak kontextusában is jelen volt. Egyik felvetett probléma kapcsán sincs garantáltan jó, minden intézményben működő megoldás. Nagyon sok múlik a helyi adottságokon, kulturális jellemzőkön.³

Norvégia

Norvégiában az iskolai könyvtárak működésének jogi alapját az oktatási törvény képezi, mely kimondja, hogy minden tanulónak lehetőséget kell biztosítani az iskolai könyvtárhoz való hozzáféréshez, és meg kell teremteni a közkönyvtárral való együttműködés alapjait. A törvény azonban nem ad útmutatásokat vagy rendszabályokat a személyi kérdések, a költségvetés, a hely és a felszereltség kérdéseire. Minden iskola maga dönthet arról, hogyan is alkalmazza a törvényt. A jelenleg érvényben lévő általános

iskolákra vonatkozó nemzeti tanterv is fontos eszköz az iskolai könyvtárak szerepének megerősítésére. A középiskolákra vonatkozó tantervekben azonban szinte alig említik az iskolai könyvtárakat. A 2006-ban bevezetett új nemzeti tantervben, mely egy átfogó tanügyi reform része, az iskolai könyvtárak nem szerepelnek, de számos olyan alapkészség kialakításában, melyre a tanterv igen nagy hangsúlyt fektet, elengedhetetlen az iskolai könyvtárak jelenléte. A szakember-ellátottság igen változatos: az általános iskoláknak csak egyharmadában van megfelelő felsőfokú tanári és könyvtárosi végzettsége az alkalmazottnak, a középiskoláknak csak a felében vannak ilyen szakemberek. A decentralizált politikai rendszer és a különböző helyi viszonyok miatt is változatos képet mutatnak az iskolák és az iskolai könyvtárak.

2003 és 2007 között nagyszabású kampány zajlott *Adj helyet az olvasásnak!* címmel, mely az olvasás megszerettetését, az olvasási készségek fejlesztését és az iskolai könyvtárak használatára való ösztönzést tűzte ki célul. A terv minden gyermeket érintett az óvodás kortól kezdve a középiskolás kor végéig. A diákok mellett megcélozta a tanárokat, az iskolai könyvtárosokat, az igazgatókat és a szülőket is. A projekt anyagi támogatásával az iskolai könyvtárosok egy hálózatot hoztak létre, melynek célja, hogy kicserélhessék ötleteiket, továbbképzéseket tartsanak, hogy könnyebben és hatékonyabban tudjanak kommunikálni a hivatalos iskolai rendszerrel.⁴ Az utóbbi évek legjelentősebb fejleménye a norvég *iskolai könyvtári program*, amely 2009-től 2013-ig zajlott le. A program hangsúlyozza az iskolák és a helyi közkönyvtárak együttműködésének fontosságát, fő célja az iskolai könyvtárak oktatást segítő jellegének erősítése (az iskolai könyvtárak aktív részvétele az olvasástanításban és a diákok információs műveltségének fejlesztése). Megvalósítását az Agderi Egyetem (Universitet i Agder) végzi. (Azért esett erre az intézményre a választás, mert több mint harminc éve képez iskolai könyvtárosokat.) A program több területre is kiterjed, így a kompetencia-fejlesztésre, gyakorlati jellegű iskolai projektekre, az információs műveltséggel összefüggő ötlet-

gyűjteményre és oktatóanyagok fejlesztésére. Befejezésekor, 2013 augusztusában 105 város és régió 173 iskolája vett részt benne összesen 210 fejlesztési projekttel. A projektiskolák eredetileg egy évre kaptak támogatást, de folyamodhattak a másodikéért is. Csak az alsó- és a felső tagozatos iskolák részesültek támogatásban, ezek ugyanis a legrosszabbul ellátottak egy 2006–2007-es felmérés szerint. Meghatározó szerepe van az iskolavezetés támogatásának és a tanárok attitűdjének. Ezért lettek az iskolaigazgatók a projektvezetők, és a könyvtárosnak, valamint az érintett tanároknak tanfolyamon kellett részt venniük a program bevezetése előtt, melynek témái a könyvtár felhasználása az oktatásban, az információs műveltség fejlesztése, valamint különböző nyomtatott és online szövegek olvasása. A program feltételezi, hogy ezeknek a tevékenységeknek a bevonása az oktatásba tudatos és rendszeres könyvtárhasználatot eredményez. A program során két honlapot alakítottak ki, melyek egyrészt információkat tartalmaznak a projektekről és tevékenységekről, valamint ötletet adnak az információs műveltség oktatásához. A részt vevő iskolák modelleket dolgoztak ki az iskolai könyvtáraknak az oktatásba való bevonására. Kulcsszerepet játszik a részt vevő iskolák szerzett tudásának a szétsugárzása, a program tapasztalatai alapján pedig tovább fejlődhetnek a norvég iskolai könyvtárak.⁵

Finnország

Finnország minden iskolájában működik megfelelő színvonalú könyvtár, az ellátottság e téren 100%-os. A könyvtárak egy része az iskolai feladatok mellett közkönyvtáriakat is ellát, az ország kisebb településein a közkönyvtárak 40%-a az iskola épületében vagy közvetlenül mellette működik. A közkönyvtárak meghatározó szerepet játszanak az iskolai könyvtárak támogatásában, amire az 1999. évi könyvtári törvény kötelezi őket. Ez nemcsak a tanulók igényeinek megfelelő, az iskolai könyvtárak állományát kiegészítő mediakínálatot jelenti, hanem számos rendezvényt, könyvtárbemutatót, felolvasóestet, könyvklubokat is. Ezenkívül tanácsadóként

és kapcsolattartóként egy könyvtárpedagógus is az iskolák és könyvtáraik rendelkezésére áll. Az iskolai könyvtárak anyagi támogatása a helyi önkormányzat feladata, függetlenül attól, melyik típushoz tartoznak. Mivel a közkönyvtárak ezenfelül állami támogatásban is részesülnek (például a lottóbevételekből), az együttműködés révén ebből az iskolai könyvtárak is profitálhatnak. Mindezt egy német szerző cikkéből tudhatjuk meg: kissé eltérő képet festenek a helyzetről a finn szakemberek.

Szerintük, ha megkérdezzük a finn embereket, hogy mi jut eszükbe az iskolai könyvtárról, legtöbbször poros könyvek és bezárt, dohos szobák képe rémlik fel. Nem gondolnak az ételtel teli, kellemes környezetre, ahol diákok és tanárok keresik nagy buzgalommal az információt és a tudást, vagy olyan, egész iskolaidő alatt nyitva tartó helyre, ahol a könyvtáros segít az információkeresésben, és olvasásra ösztönzi a diákokat. Pedig vannak ilyen helyek, de sajnos túl kevés. A finn iskolai könyvtárak színvonala változatos képet mutat, amelyet leginkább a pénzügyi helyzet és az iskolaigazgató attitűdjé határoz meg. Sok iskola nem rendelkezik megfelelő könyvtárral, és kevés helyen dolgozik információs szakember. Finnországban létezik közkönyvtárakra vonatkozó könyvtári törvény, de nincsenek az iskolai könyvtárak működését meghatározó irányelvek.

Különösen rossz helyzetben vannak a finnországi svéd iskolák, ahol a könyvtáraknak nincs állandó költségvetése, elhasználódott, elavult az állomány, szakképzett könyvtáros és modern technika nélkül működnek. A svéd többségű területekről származó diákoknak kevesebb anyanyelvi dokumentum áll rendelkezésére az iskolai könyvtárakban.

Ezen a helyzeten próbált segíteni a *Bittis* projekt, amelynek keretében a helyi közkönyvtárak és az iskolai könyvtárak fognak össze a gyerekek jobb ellátása érdekében. A közös katalógus és kölcsönző rendszerek bevezetésével, szakmai segítséggel, a modern technika megismertetésével segíthetik az iskolai könyvtárakat a közkönyvtárak. Az együttműködés egyik problémája, hogy kevés a svédül is beszélő könyvtáros,

és a svéd nyelvű gyermekkönyvállomány is igen szegényes. Gondot jelentett, hogy számos esetben a közkönyvtár messze van, így a szoros együttműködés nehezebben megoldható. Ilyen esetekben szükség volt az állomány és a szolgáltatások átszervezésére is.

A projekt keretében „könyves” beszélgetéseket szerveztek az iskolákban. A diákokat meg szeretnék tanítani arra, hogyan lehet beszélgetni a könyvekről, és bátorítják őket, hogy maguk is szervezzenek hasonló eseményeket. Továbbképzést, konferenciákat, szakmai napokat szerveznek a tanárok és az iskolai könyvtárosok számára. Útmutatót készítettek az iskolai könyvtárosok számára a könyvtár kezeléséről, az információkeresés és a szellemi munka technikájának oktatásáról. (Ez elérhető svéd nyelven is.) A projektben részt vevő iskolai könyvtárakat ráveszik, hogy a közkönyvtárakban használatos osztályozási rendet és rendezési elvet alkalmazzák a könyvek elhelyezésére a polcokon. Ezekben az iskolai könyvtárakban a legtöbb esetben olyan tanárok végezték a munkát, akiknek nem volt könyvtárosi végzettségük. Az ő képzésük is a projekt fontos feladata volt.

A projekt egy éve alatt 24 iskola könyvtára újulhatott meg a helyi önkormányzat és a könyvtár segítségével. Az önkormányzatoknak nincsen törvényi kötelezettségük modern iskolai könyvtár fenntartására, ezért a helyi vezetés lelkesedésén és elkötelezettségén múlik, hogy a szűk költségvetés ellenére tartanak-e fenn iskolai könyvtárakat a közkönyvtárak mellett.

A *Bittis* projekt országos és helyi szinten is felhívta a figyelmet az iskolai könyvtárakra. A részt vevő iskolai könyvtárak mintaként szolgálhatnak a többi iskola számára, és ez a könyvtári szektorra is hatással lehet, mivel új modelleket mutatott az együttműködésre. A projekt tapasztalatai sokban segíthetik az iskolai könyvtárak fejlesztési stratégiájának a kidolgozását, és hozzájárulhatnak a modern és minőségi iskolai könyvtárak kialakításához Finnországban.⁶

A PISA-jelentések vagy egyéb tanulmányok nem utalnak közvetlen összefüggésre a diákok jó eredményei és a jól működő iskolai könyvtár között. Dániában az alapfokú köznevelési

törvény előírja, hogy minden iskolában legyen könyvtár – Finnországban megengedi a könyvtári tevékenységet, de nem teszi kötelezővé. Ehelyett az alapfokú oktatás nemzeti alaptantervében szerepelnek a tanulás és tudás elvei, a tanulási környezet, a tanulási célok, mindaz, melyben egy működő iskolai könyvtárnak fontos és természetes szerepe lehet. Maga az iskolai könyvtár kifejezés nem is szerepel az alaptantervben, mivel módszertanilag szabad kezet ad az oktatás szervezőjének (az önkormányzatnak többnyire), de a könyvtárhasználat során szerzett tudás és az információszerzés készsége igen. A jelenlegi alapfokú alaptanterv olyan tanulási környezetet ír elő, „*ahol munkaeszközök, dokumentumok és könyvtári szolgáltatások állnak a tanulók rendelkezésére, és lehetőséget kínálnak az aktív és önálló ismeretszerzésre.*” Az információszerzés és forráskritika a kommunikáció és a médiaműveltség témakörében szerepel a tantervben, mely minden tanárnak feladatává teszi, hogy tanítsa meg a tanulókat az információs műveltség elsajátítására, és hogy összehasonlítsák, megrostálják és hasznosítsák a megszerzett információkat.

Most készül az új alapfokú oktatás nemzeti alaptanterve (2016-ban lép életbe). Ennek egyik újdonsága a kompetenciák széles köre, benne az ún. multiműveltség, mely a hagyományos írás és olvasás készsége mellett magában foglalja az újakat (a vizuális, digitális, információs és médiaműveltséget) is. E célokat egy működő iskolai könyvtár a gyakorlatban segítené elérni. Finnországban az iskolai könyvtárnak legalább három feladata van: az olvasás ösztönzése, az információszerzési készség kialakítása, az iskolai elégedettség növelése megfelelő olvasási és tanulási környezet biztosítása révén. Az áttörés azonban még várat magára, miután az 1980-as években szükségtelenül visszafejlesztették az iskolai könyvtárakat (takarékosági okokból nem kaptak támogatást a Nemzeti Oktatási Tanácstól). A hetvenes évek tanterve az iskola szívének nevezte az iskolai könyvtárakat: ez a gondolat még él a finnek tudatában, de ez a szép metafora csak ritkán válik valóra.⁷

Dánia

Az elemi iskolák működését szabályozó 1993-as törvény írja elő, hogy minden iskolában kell lennie könyvtárnak. Az iskolai könyvtárak helyhatósági könyvtárak, amelyek az ország összes óvodája és általános iskolája (1700 intézmény, 1–10 éves korosztály) mellett működnek. A helyi önkormányzat határozza meg az iskolai könyvtárak működésének általános irányát, beleértve a pénzügyi feltételeket. Az iskolai könyvtár az igazgató irányítása alá tartozik, de a könyvtárat ténylegesen az iskolai könyvtáros vezeti, aki tanári végzettsége mellett az iskolai könyvtárosok számára tartott három hónapos kiegészítő képzésben is részt vett.

Az oktatási célú könyvek és egyéb anyagok mellett az iskolai könyvtár köteles olyan könyveket is beszerezni, amelyeket a tanulók szabadidejükben olvashatnak. Az iskolai könyvtár valamenynyí médiatípust gyűjt, és a tanulók megismerkednek a számítógépes információs rendszerekkel és az adatbázisokkal is.

Az iskolai könyvtáraknak együtt kell működniük a helyi közkönyvtárakkal. A 275 helyhatósághoz tartozó iskolai és közkönyvtár 25%-a közös épületben működik, de irányításuk külön-külön, saját szabályaik szerint folyik.⁸

Az elmúlt harminc évben Dániában a könyvtárosok számos tapasztalatot szerezhettek a kettős funkciójú, iskolai és közkönyvtári feladatokat ellátó könyvtárak terén, melyeket az 1990-es évektől „*kombi*” könyvtáraknak neveznek. A két külön könyvtártípus ideális esetben külön épületben van elhelyezve, ezért a kombi könyvtárak létrehozását mindkét könyvtártípus könyvtárosai csak kényszermegoldásnak tartják. Az elmúlt években azonban a kombi könyvtárak egy új típusa alakult ki.

A négy dán könyvtáros szövetség, köztük a Dán Könyvtárosok Egyesülete és a Dán Iskolai Könyvtárosok Egyesülete, egységes és új koncepciót dolgozott ki a közkönyvtárak és az iskolai könyvtárak együttműködésére, összeolvasására. A helyi közkönyvtárak köteleessége, hogy a demokrácia, a tanulás és a kultúra központi helyei legyenek. Az új könyvtártípus

lényege a hozzáadott érték, a széles körű szolgáltatások és a jól képzett szakemberek. 2005-re a négy könyvtáros szövetség meghonosította az új elnevezést is: integrált könyvtár. Az integrált könyvtár nem csak a közkönyvtár és az iskolai könyvtár egyesülése, sokkal több annál. Számos más kulturális vagy sporttevékenységgel, ill. intézménnyel együtt jelenik meg, akár bevásárlóközpontban, sportcentrumban vagy vasútállomáson. Az új közigazgatási rendszer kialakítása, amelynek során kevesebb és nagyobb közigazgatási egységeket hoztak létre, nagyban befolyásolta a közkönyvtárak és iskolai könyvtárak feladatainak a kijelölését.⁹

Dánia sokat fektet be az oktatásba, és nagyon büszke világhírű IT infrastruktúrájára, de még messze van attól, hogy a hatalmas mennyiségű információ kritikai és innovatív használatában is az élre törjön.

A digitális írástudás szerepe egyre nő a dán gimnáziumokban és a többi oktatási intézményben. A diákokat fel kell készíteni azoknak a problémáknak a kezelésére, melyek nemcsak felsőfokú tanulmányaik, hanem egész életük során – munkahelyükön és a demokratikus társadalmi folyamatok közepette – vár rájuk.

A digitális írástudás az információs írástudás folytatása, ami a gimnáziumi oktatás alapja Dániában. A digitális kezdeményezést a Dán Elektronikus Tudományos Könyvtár (Denmark's Electronic Research Library, DEEF) révén kell megerősíteni, amelynek fontos feladata a gimnáziumi oktatásban a tudáshoz való hozzáférésnek és az információ-kritikai készségek alkalmazásának a segítése. 2011 tavaszán ennek érdekében a DEEF konferenciát szervezett „Digitális írástudás és felkészítés tudományos tevékenységre” címmel, melyen termékeny párbeszéd folyt tudósok, oktatók és könyvtárosok között. Elhatározták, hogy folytatják az eszmecserét: a gimnáziumok, igazgatók, diákok, tudósok, könyvtárak és az üzleti szféra képviselőiből álló tizennyolc tagú ún. „agytröszt” keretében. Három megbeszélést tartottak 2012 áprilisa és szeptembere között. Első alkalommal került sor az érdekeltek bevonásával egy közös stratégia kialakítására, mely stratégia alulról építkezik:

a gimnáziumok kezdeményezik a fejlesztést, melynek a teljes iskolai kultúrát és annak valamennyi szereplőjét fel kell ölelnie.

Több tanulmány is rámutat, tévedés azt hinnünk, hogy a diákok bánni tudnak az IT-médiával és -platformokkal: célratorően kell kialakítani a kritikai, kreatív és szelektív kompetenciákat, és ezeket gyakorolniuk kell a gimnázium minden osztályában. A hagyományos gimnáziumi könyvtárakat és tanulási központokat át kell alakítani az iskola digitális forrásközpontjává, az ott dolgozó könyvtárosoknak pedig részt kell venniük a kompetencia-fejlesztésben. Hosszú távú feladat lesz a stratégia célkitűzéseinek a megvalósítása.¹⁰

Svédország

Svédországban 1946 óta beszélnek az iskolai könyvtár oktatást támogató központi szerepéről. Az információs nevelés 1969 óta kötelező része az oktatási programoknak. A szakmai munkát regionális könyvtári központok irányítják.

A svéd oktatási törvénybe 2011 nyarán kerültek be az iskolai könyvtárakra vonatkozó követelmények. A törvény hatálya valamennyi iskolára kiterjed, ennek ellenére több mint 200 ezer diák jelenleg nem jut iskolai könyvtárhoz. A svéd iskolai könyvtárak az iskola-felügyelet (skolinspektionen) alá tartoznak, az ő feladata tevékenységük figyelemmel kísérése, melynek fő célja „az oktatás és tanulás támogatása”. A probléma főleg a törvény homályos szövegéből adódik: nem derül ki, mit értsünk jó minőségű iskolai könyvtáron, nem szerepel benne például a személyzet kérdése, és nem rendel többletpénzeket az extra feladatokhoz, így teljesen az igazgatók ambícióin múlik, mennyit szánnak az iskolai könyvtárra.

Számos iskola vette igénybe a közeli közkönyvtár segítségét, bár ennek nem volt formális nyoma, és az együttműködés is többnyire véletlenszerű látogatásokban merült ki. (A stockholmi városi könyvtár egyezményt fogalmazott meg, melyet azokkal az iskolákkal írnának alá, melyek iskolai könyvtári szolgáltatásokat igényelnek, de eddig senki sem jelentkezett.) Sok közkönyvtár

munkatársa bizonytalan abban, miképpen tudnának az iskolák igényeinek megfelelni, de segítenének, noha csak saját olvasóik rovására fogadhatnák az iskolai osztályokat. Bonyolult kérdés ez, hiszen a közkönyvtár minden állampolgár rendelkezésére áll, de az iskolai könyvtárakban gyökeresen más tevékenység folyik, és más ismereteket kíván a könyvtárosoktól, ugyanakkor a közkönyvtár is a kultúra, a tanulás és a szabadidős tevékenység közös mezsgyéjén működik. A közkönyvtár egyedül képtelen megoldani ezt a problémát, de az iskolai könyvtárost sem érdemes kiemelni megszokott helyéről: olyan jól kidolgozott, koncentrált és professzionális együttműködésre van szükség, mely a diákok érdekeit szolgálja. Nem lehet pontosan megfogalmazni, milyen a jól működő iskolai könyvtár, hiszen mindegyiknek magának kell eldöntenie, mire van a tanároknak és a diákoknak szüksége. Már születtek politikai javaslatok a törvény módosítására, melybe az iskolai könyvtár személyi ellátottsága is bekerült.¹¹

Németország

Németországban nem létezik egységes iskolai könyvtári rendszer. Az iskolák többségében van könyvtár, de csupán 10%-uk felel meg a modern elvárásoknak. Az 1960-as és 70-es években kibontakozó oktatási- és iskolareform keretében alakult ki a modern iskolai könyvtár koncepciója. Az 1990-es években – Németország újraegyesítése után – a korábbi NDK tartományai is csatlakoztak ehhez a programhoz. Az iskolák zömében azonban mindennek ellenére máig sem alakult ki a modern elveknek megfelelő könyvtár. Az Iskolai Könyvtárak Tanácsadó Szolgálat 2001-ben azt állapította meg, hogy a német iskoláknak csak 15%-a rendelkezik a korszerű iskolai könyvtár követelményeinek megfelelő intézménnyel, és hogy a helyzet nem javult 1987 óta, amikor a Német Könyvtárosok Egyesülete végzett hasonló felmérést. Igen nagy különbség van azonban az egyes tartományok színvonala között.

Az iskolaközpontok könyvtáraiban képzett könyvtárosok dolgoznak, egyébként a kép meg-

lehetősen vegyes: pedagógusok, egyéb másodállású megbízottak, olykor a szülők látják el a könyvtárosi feladatokat.

A lemaradás fő oka a német oktatási rendszer didaktikai elmaradottsága, a hagyományos frontális, osztálytermi tanítás, de szerepet játszik benne az iskolai oktatás és az egyéni önképzés tradicionális szétválasztása is. A helyzet tarthatatlanságára a nemzetközi összehasonlító PISA-vizsgálat 2001. évi eredményei ébresztették rá a német művelődéspolitikai irányítóit, amikor is szembesülniük kellett a német tanulók teljesítményének tragikus lemaradásával. Ekkor az oktatási rendszer egészét érintő változtatásokat terveztek három területen. A hagyományos osztálytermi oktatással szemben az önálló, egyéni foglalkoztatás kapott nagyobb szerepet. Az iskola kibővülő feladatai érdekében a félnapos intézményeket fokozatosan az elavult didaktikai módszereket is felváltó „egész napos iskola” váltja fel. Az egész napos iskolák számát növelték: 2003-ig a német iskoláknak csak 16%-a működött ebben a formában, ma 4 milliárd euró fejlesztés után 30%. A növekedés mintegy 3000 intézményt érintett. Mindezek a változások közvetlenül érintették az iskolai könyvtárak ügyét is. A Német Könyvtárak Egyesülete 2003-ban újjászervezte „Könyvtár és iskola” nevű szakértői munkacsoportját, amely irányelveket dolgozott ki az iskolai könyvtárak felszereltségére és használatára, kézikönyv jelent meg e könyvtárak tervezéséről, kezeléséről és hasznosításáról. 2005-ben publikálták az iskolai könyvtárak modelljéről szóló állásfoglalást¹², majd 2010-ben stratégiai dokumentumot jelentettek meg az iskolák és a könyvtárak jövőbeli együttműködéséről, 2012-ben pedig napvilágot látott az iskolai könyvtárakról szóló kézikönyv.

Az egész napos iskoláknak mintegy a felében szerveztek iskolai könyvtárat is. Ez nagy előrelépést jelent a német iskolai könyvtárügyben, továbbfejlesztésük és működtetésük terén azonban nagy a bizonytalanság. A 2003 után induló oktatási reform finanszírozási lehetőségei ugyanis sokkal rosszabbak, mint az ezt megelőző, a hatvanas és a hetvenes évek fordulóján lezajlott pedagógiai reformé voltak. Az ország

és az egyes tartományok az adósságok visszafizetésének takarékosági kényszerében élnek, az önkormányzatok anyagi mozgástere leszűkül, ezért nagyobb fejlesztésre, esetünkben főhivatású szakképzett könyvtárosok beállítására nincs lehetőségük. A könyvtári munka önkéntes vállalása a pedagógusok részéről már jelenleg sem kivétel, sokkal inkább szabály, és ez a tendencia várhatóan fokozódni fog.

A könyvtárosok és az oktatásügy között sok területen gyümölcsöző párbeszéd alakult ki, pl. közös tantervek készültek az olvasási és információs kompetencia fejlesztésére. A biztató törekvések és eredmények ellenére még mindig nem egységes a német könyvtárosok állásfoglalása e kérdésben.¹³

A német iskolai könyvtárakban alig van szakképzett könyvtáros. Azokban az esetekben, amikor a helyi közkönyvtár vállalja a könyvtári munkát az iskolában, az idő és a szakértelem sokszor korlátozott. A pedagógiai tantervek változásával, az egész napos iskolák elterjedésével és azzal, hogy a tanárok és a szülők nagyobb figyelmet fordítanak az olvasásra nevelésre, egyre növekednek az elvárások az iskolai könyvtárakkal szemben. Ez a kihívás nagy lehetőségeket rejt a közkönyvtárak számára is. A Frankfurt am Main-i Iskolai Könyvtári Központban egy évvel ezelőtt új munkakört hoztak létre, amely helyi szolgáltatást is biztosít az iskolai könyvtárak számára. Az iskolák térítés nélkül 4 vagy 6 hetes időtartamra „kölcsonözhetnek” könyvtáros szakembert. Minden megbízásban közös az a kikötés, hogy a munkatárs hetente néhány napot tölt az iskolában, de legalább egy napon a központban kell dolgoznia. Ez azért fontos, hogy legyen idő a tervezett intézkedések előkészítésére és koordinálására. A legnagyobb kihívást az állománygyarapítás jelenti, mivel az iskolai könyvtárak állománya gyakran igen elavult, és az állomány elemzését és értékelését is el kell végezni. Az új beszerzések feldolgozása központilag történik, az általános munkafolyamat szerves részeként. A program lehetőséget teremtett a közkönyvtári szolgáltatásokkal való egyeztetésre is. Egyik feladata, hogy erősítse az iskolák és a közkönyvtárak kapcsolatát többek között az

iskolai könyvtár és a szomszédos fiókkönyvtár közös, moduláris projektjei révén. Egyéb területeken, például a könyvtárképről folyó vitában vagy az iskolai könyvtárnak az iskolai programokban való részvételével kapcsolatban minden fél számára kielégítő megoldásokat próbálnak keresni.¹⁴

2012-ben a kultuszminiszterek konferenciája határozatot hozott „*Médiaoktatás az iskolákban*” címmel, amely ismét reflektorfénybe helyezte az iskolai könyvtárak ügyét, bár a médiaoktatás megvalósításának mikéntjéről nem született útmutatás. Játshatnak-e ebben alapvető szerepet az iskolai könyvtárak, és hogyan kell a tanulmányi környezetet megtervezni a siker érdekében? Elképzelhető lenne az angol-amerikai példát követve egy új foglalkozás bevezetése az iskolákban, a könyvtárostanárré, aki vagy tanár kiegészítő könyvtári végzettséggel, vagy könyvtáros pedagógiai képzettséggel? Ahogy a múltban is gyakran előfordult, most is fennáll a veszélye annak, hogy ezek a kérdések megválaszolatlanok maradnak a tartományok és a szövetségi kormány közötti feladatmegosztás következtében, ami holtpontra juttatja a finanszírozást. A német iskolai könyvtárak számára – amelyek fő feladata az olvasási és nyelvi készségek fejlesztésének elősegítése – új perspektíva nyílt a kormányhatározattal. Az ötéves program célja annak biztosítása, hogy a nyelvi készségek fejlesztése érdekében tett eddigi intézkedéseket minden tartományban értékeljék és továbbfejlesszék. Ez kiváló lehetőségeket nyújt a könyvtárak számára.¹⁵

Az első PISA-vizsgálat óta hozott intézkedések, programok beváltották a hozzájuk fűzött reményeket: a 2012. évi vizsgálatban a német diákok az OECD-átlag felett teljesítettek. Következetes oktatáspolitikával tehát sikerült a negatív trendet megfordítani, de a kedvező változashoz szakmai és társadalmi diskurzusra volt szükség. Ennek felismertetésében óriási szerepe volt a PISA-felméréseknek Németországban: társadalmi problémává emelték az egyébként szakmai gondot. Remélhetőleg az új projekteknél, az olvasásfejlesztés támogatásában az iskolai könyvtárak erőteljesebben vesznek részt, és fo-

kozatosan az oktatásügy minőségi fejlesztésének nélkülözhetetlen tényezőivé válnak.

Felhasznált irodalom

1. BALLENTHIN, Anja: Bedeutung noch immer nicht erkannt. Der Einfluss von Schulbibliotheken auf die Leistungen von Schülern = BuB, 56. Jg. 2004. 5. no. 358–362. p.
2. McNICOL, Sarah: Dual use libraries in the UK = School librarian, 51. vol. 2003. 3. no. 125–127. p.
3. SHENTON, Andrew K.: Changes and challenges : the new information environments in schools – a British perspective = IFLA journal, 38. vol. 2012. 3. no. 228–238. p.
4. TALLAKSEN RAFSTE, Elisabeth – PEMMER SAETRE, Tive – SUNDT, Ellen: Norwegian policy for empowering school libraries = IFLA journal, 32. vol. 2006. 1. no. 48–53. p.
5. INGVALDSEN, Siri: The Norwegian school library programme = Scandinavian library quarterly, 46. vol. 2013.) 1. no. 6–7. p.
6. AHLROTH, Susanne: The Bittis Project brought libraries to the center of the school = Scandinavian public library quarterly, 39. vol. 2006. 1. no. 4–7. p.
7. SINKO, Pirjo: School libraries in Finland : the heart of school seldom beats = Scandinavian library quarterly, 46. vol. 2013. 1. no. 16–17. p.
8. HARBØ, Ole: Libraries in Denmark = IFLA journal, 23. vol. 1997. 3. no. 167–175. p.
9. BUCHHAVE, Bente: New perspectives for the merging of public and school library = Scandinavian public library quarterly, 39. vol. 2006. 1. no. 20–23. p.
10. HOLCHANDERSEN, Knud – KAARSTED, Thomas: Danish youth education en route to digital literacy = Scandinavian library quarterly, 46. 2013. vol. 1. no. 20–21. p.
11. LUCASSI, Elin: School libraries a must! = Scandinavian library quarterly, 46. vol. 2013. 1. no. 14–15. p.
12. SCHNEIDER, Ronald: Neue Lernkultur und bibliotheksgestützter Unterricht : der Ausbau von Schulbibliotheken als Herausforderung für das Öffentliche Bibliothekswesen = BuB, 61. Jg. 2009. 7/8. no. 506–511. p.
13. SCHNEIDER, Ronald: Unterwegs zu einer neuen Lernkultur. Pisa, Schulbibliotheken und ehrenamtliches Engagement = BuB, 60. Jg. 2008. 2. no. 134–137. p.
14. HOFMANN, Helga – JORDAN-BONIN, Eva von: Schulbibliothekarin zu verleihen! : der Vor-Ort-Service der

Schulbibliothekarischen Arbeitsstelle in Frankfurt am Main kommt gut an = BuB, 60. Jg. 2008. 11/12. no. 822–824. p.

15. LÜCKE, Birgit: Eine Geschichte voller verpasster Chancen : das schwierige Zusammenspiel von Medienbildung und Schulbibliotheken : Bund-Länder-Initiative BISS gibt neue Hoffnung = BuB, 65. Jg. 2013. 1. no. 44–47. p.

További ajánlott irodalom:

- BARRETT, Lynn: Effective school libraries : evidence of impact on student achievement = School librarian, 58. vol. 2010. 3. no. 136–139. p.
- BRZEZIŃSKA, Danuta: Bibliotek szkolnych walka o przetrwanie = Poradnik bibliotekarza, 2010. 9. no. 3–6. p.
- BUCKINGHAM, Ruth – McNICOL, Sarah: Schools and public libraries working together: a follow-up research project to extend reader development = School librarian, 53. vol. 2001. 5. no. 14–15. p.
- CUMPOVÁ, Ludmila: Současnost a budoucnost školních knihoven v České republice = Čtenář, 60. roc. 2008. 3. no. 75–79. p.
- GARDNER, Carrie: School libraries and filtering = Library administration and management, 15. vol. 2001. 1. no. 23–25. p.
- GILDERSLEEVES, Lucy: Do school libraries make a difference? Some considerations on investigating school library impact in the United Kingdom = Library management, 33. vol. 2012. 6/7. no. 403–413. p.
- HOFMANN, Helga: Unterwegs in Floridas Schulbibliotheken : Beobachtungen als „Librarians in Residence“ = BuB, 63. Jg. 2011. 3. no. 185–189. p.
- INCI ÖNAL, H.: IFLA/UNESCO School Library Manifesto for creating one world : Germany, Iran and Turkey in comparative perspective = Libri, 59. vol. 2009. 1. no. 45–54. p.
- JOHNSON, Doug: Lessons school librarians teach others. Class: the subject of integrity = American libraries, 35. vol. 2004. 11. no. 46–48. p.
- JONES, Michele: Schools, libraries and the National Year of Reading = School librarian, 56. vol. 2008. 2. no. 75–77. p.
- KNUTH, Rebecca: Factors in the development of school libraries in Great Britain and the United States: a comparative study = International information and library review, 27. vol. 1995. 3. no. 265–282. p.
- KOZLOVA, O.: S vysoty metodičeskogo Olimpa = Biblioteka, 2000. 3. no. 24–28. p.

O'NEILL, Claire: Pupil librarians : the pros and cons of volunteer students in school libraries = School librarian, 58. vol. 2010. 4. no. 201–202. p.

RUSIŃSKA-GIERTYCH, Halina: Úlohy školských knižnic v Polsku = Knižnica, 8. roc. 2007. 5. no. 43–48. p.

SACCO RITCHIE, Cristina: The self-perceived status of school librarians = Journal of librarianship and information science, 43. vol. 2011. 2. no. 88–105. p.

SHENTON, Andrew K. – JOHNSON, David: The modern

school library : caveats, anomalies and dilemmas for the information professional = School librarian, 58. vol. 2010. 1. no. 11–13. p.

Schule und Bibliothek / Susanne Richt (ed.) = BuB, 63. Jg. 2011. 3. no. 174–195. p.

Schwerpunkt: Schulbibliothek / Bernd Schleh (ed.) = BuB, 61. Jg. 2009. 7/8. no. 506–521. p.

Beérkezett: 2014. február 5

„Segített a könyv, a mese”

*Biblioterápiai konferencia a Magyar Olvasástársaság szervezésében
(Nyíregyháza, 2014. május 16.)*

Az NKA támogatásával megvalósuló konferencia célja, hogy a résztvevők az olvasásnak mint élménynek a legkülönbözőbb formában való hasznosíthatóságáról, illetve annak irányairól folytassanak eszmecserét. A programot úgy állították össze, hogy áttekintsék a biblioterápia hazai fejlődését, legfőbb szakaszait; foglalkozzanak a téma lélektani hátterével és irodalomelméleti kérdéseivel. Áttekintést igényelnek a biblioterápiás képzések irányai, s a téma szakirodalmi ellátottsága, támogatottsága is.

Az előadók gyakorlati példákon keresztül mutatják majd be, hogy a biblioterápia segítségével miként lehet a különböző korosztályok, rétegek problémáinak megoldásához hozzájárulni; mi a szerepe a meseterápiának, a biblioterápiának az oktató-nevel munkában és annak kiegészítéseként, az önismeret-fejlesztésben és gyógyításban.

A program és a jelentkezési lap, valamint a konferenciával kapcsolatos további információk az egyesület honlapján (www.hunra.hu) érhetők el.

A szervezők várják a szakterület képviselőit, könyvtárosokat, pedagógusokat, és mindenkit, aki a téma iránt érdeklődik.

(Forrás: A Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza 2014. márc. 12-i sajtóanyaga alapján)

Minősített Könyvtár cím 2014

2014. január 22-én, a Magyar Kultúra Napján Balog Zoltán, az emberi erőforrások minisztere és Halász János kultúráért felelős államtitkár a könyvtári minőségirányítás alkalmazásával elért eredményeiért a Minősített Könyvtár címet adományozta a magas színvonalú használói elégedettséget biztosító szolgáltatások megvalósításért és folyamatos fenntartásért:

a Bács-Kiskun Megyei Katona József Megyei Könyvtárnak

(a címet a könyvtár igazgatója, Ramháb Mária vette át),

a Nyugat-Magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ Könyvtár és Levéltárnak

(a címet Keszeiné Barki Katalin, a könyvtár igazgatója vette át),

valamint a Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központnak

(a címet a könyvtár igazgatója, Fülöp Attiláné vette át).

Gratulálunk a díjazottaknak!

(Forrás: Katalist, 2014. január 23. Sörény Edina tájékoztatója)

A sztálini önkényuralom áldozata: a szovjet közkönyvtárak a második világháborúig (1928–1941)

2. rész

A Krasznij bibliotyekear című szaklap (1923–1941)

Papp Istvánnak

„A Szovjetuniót, ezt a másfélszámillió egyénből alakult óriási testet, akaratának és értelmének hatalmas, forradalmi energiája szüntelenül átalakítja és életrevalóbbá teszi. Ezáltal újszerű államot formál, és új kultúrát teremt. Tökéletesen igazatok van, elvtársaim: a mi kultúránkat a munkásosztálynak és a parasztságnak az a része teremtette meg, amely tudatosan és meggyőződéssel követi a leninista dolgozók pártját és vele válllvetve halad.” (Gorkij, 1931.)

„Országunkban, ahol a nép olyan hatalmas szükségletet érez a könyv iránt, a könyvtárügy nagy állami jelentőséget kapott.” (V. Molotov, 1938.)

„Drága föld, szülőhazámnak földje, / drágakőnél drágább kincset ér, / nincs a földön gazdagabb, szebb ország, / minden ember érzi, hogy szabad.” (A Cirkusz c. film dalszövege, 1938.)

„Egy fogoly mindig szépíteni igyekszik rabságát.” (B. Paszternak, 1945–1955.)¹

A lap bemutatása

A *Krasznij bibliotyekear* (azaz Vörös Könyvtáros, a továbbiakban KB) az 1910-ben indított és 1915-ig megjelent *Bibliotyekear* (Könyvtáros) című szaklap folytatásaként látott napvilágot 1923 őszén Moszkvában, s ezen a néven 1941 májusáig jelent meg havonta (számos esetben két- vagy háromhavi összevont szám készült). Alcíme szerint a „könyvtári elmélet és gyakorlat

folyóirata” volt. Figyelemre méltó, hogy címében és alcímében nem korlátozta magát a közkönyvtárakra, miközben közleményeinek döntő hányada velük foglalkozott. Olyan általánosabb érdekű témákat is rendszeresen tárgyalt, mint a könyvtári jogalkotás, a könyvtárosképzés, valamint a külföldi könyvtári élet fejleményei. 1946-ban újraindították *Bibliotyekear* (Könyvtáros) néven, majd a Szovjetunió szétesése nyomán 1992-től a *Bibliotyeke* (Könyvtár) címet vette

fel, s e címen jelenik meg ma is. Így 2010-ben lényegében jogosan ünnepelték a lap százéves fennállását. (A szovjet időkben – jellemző módon – csak 1923-tól „vállalták” az elődöt.) A „vörös” jelző a húszas években az új forradalmi rendszerrel való azonosulás kifejezése volt: Vörös Hadsereg (pontosabban: Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg, oroszul: Rabocse-Kresztyjanszkaja Krasznaja Armija, 1918–1946), Vörös Internacionálé (az 1919 márciusában létrehozott Komintern); Krasznij Arhiv (levéltári-történettudományi folyóirat), „vörös házasság” (krasznaja szvagyba, az egyházi eseketést a bolsevik hatalom intézkedésére felváltó polgári aktus megnevezésére) stb.

Az 1923 és 1941 közötti csaknem 18 év alatt mintegy 180 számot adott ki, összevont terjedelme megközelítette a 16–18 ezer oldalt (a húszas években egy-egy szám 90–110 oldalon látott napvilágot, a harmincas években a terjedelem havi 50–80 oldalra csökkent).² A lap megszűnését 1941 májusa után a világháború kitörése indokolja.

A KB nem egyszerűen szakmai lap volt, hanem a lényegében hiányzó felsőfokú szakképzés pótlását is szolgálta, főként 1930-ig, az első könyvtáros főiskola létrejöttéig. Szakmai szempontból – mint látni fogjuk – szintén ez az első hét–nyolc év volt a jelentősebb, utána tartalma egyre inkább silányult, a szó szoros értelmében a központi agitpropos irányítás szócsövévé vált: többször közölte vezető írásként a *Pravda* könyvtári témájú cikkeit vagy Sztálin pártfórumon elmondott tetszőleges tartalmú beszédeit, mindenféle mozgósító szándékú írásokat (pl. harcoljunk a terv sikeréért, a vallás ellen stb.).

A KB a művelődési főhatóság (Narodnij komisszariat prosvescsnija, rövidítve és a továbbiakban: Narkomprosz) lapjaként jelent meg. A húszas évek végétől szellemi közreadóként szerepelt az Országos Szakszervezeti Tanács (VCSZPSZ) és a hadsereg politikai irányítása is, miután a közkönyvtárügy irányításában betöltött (párt)állami felelősségvállalás egyértelmű-

vé vált. (Vagyis miután a szakszervezeti „külön út” gondolatát és szándékát felszámolták.) Bő másfél évtizeden keresztül, egészen haláláig *N. Krupszkaja* (1869–1939) volt a lap – és még számos más oktatási, népművelési orgánus – fő szellemi irányítója. Eleinte inkább a háttérből, a harmincas években a szerkesztőbizottság tagjaként is, majd 1937-ben – már betegen – felelős szerkesztőként. Nem kétséges, hogy a művelt Krupszkaja, aki számos nyugat-európai ország könyvtárait használhatta férjével, *Leninnel* együtt 1904–1917 közötti emigrációjuk idején³, elfogadta alapdogmaként a könyvtárakra is kiterjesztett „pártosság” követelményét. Más szóval nemcsak tagadta a könyvtárak szűkebben vett kulturális, tájékoztató és szórakoztató hivatását, hanem ő is egyértelműen vallotta: mindenkor a pártközpont által megállapított aktuális politikai feladatok szabják meg a könyvtárak legfőbb tennivalóit. Amikor *Trockij* és más „elhajlók” (*Zinovjev*, *Buharin* stb.) elleni harcban *Sztálin* győzött és megfellebbezhetetlenül egyed- majd önkényuralkodóvá lett, Krupszkaja mindvégig fegyelmezett pártmunkásként elfogadta Sztálin felsőbbtségét. Azt ne feltételezzük, hogy ez könnyen mehetett neki. Ha Krupszkaja tevékenységét az akkori körülmények alapján értékeljük, el kell ismerni, hogy mindig határozottan kiállt a könyvtárak fejlesztése mellett. Érvelésére egy példa: az írástudatlanság felszámolása terén végzett óriási munka háromnegyede hiábavaló, ha nem biztosítanak megbízható csatornát a könyveknek a „tömeges olvasóhoz” történő eljuttatására.⁴ Megemlíthető, hogy kevésbé jelentős társlapok is napvilágot láttak ekkor, például a kicsi könyvtárak (klubkönyvtárak) gondjait és témáit (hangos olvasás, írástanulás tanfolyamok stb.) tárgyaló *Izba-csitalnya* (1924–1931). E „klubkönyvtárak” a helyi agitáció és művelődés intézményei voltak, egészen kis településeken is (az írásunk első részében olvasható *Goebbel*s-megjegyzés e típust értékelte*). 1931 után, a kolhozosítást követően ezek lett a kolhozkönyvtárak.

Ld. Könyvtári Figyelő 2013. 4. 796. p. 1. hasáb.

Induláskor a KB felelős szerkesztője Krupszkaja ifjú bizalmasa, *M. Szmuskova* lett. Az első számon rajta kívül még *I. Dasevszkaja* és *M. Szuhovszkij* neve olvasható szerkesztőként. Szmuskova egyben a Narkomprosz könyvtári osztályát is vezette, illetve elnökként szerepelt a centralizált országos rendszer igazgatására létrehozott ágazatközi Központi Könyvtári Tanács élén. (Szmuskova életútjáról ld. később, a szerzői sorsokról írott fejezetben.)

Az első szám (1923. szeptember–október; Glavlit engedélyszám: 14.600; nyomda: Krasznyj proletariat, Pimenovszkaja u. 1/16.) szerkesztői előszava meghatározza a lap funkcióját. Ennek első mondatai: „*A kultúra kérdései, a dolgozók művelődésének kérdései egyre inkább harci, aktuális kérdésekké válnak a Szovjet Köztársaságok életében. Soha nem látott ismeretszerzési vágy ragadta magával a dolgozók legszélesebb tömegeit; munkások, parasztok és fiatalok ezreit és ezreit ragadja magával az önképzés iránti lelkesedés.*” A nemrég átélt visszaesés után – ez utalás a NEP hatására – újra erősödni kezdenek a könyvtárak, s ami a legfontosabb, „*rendkívül intenzív módon növekszik az olvasók száma*”.

Éppen ezért a könyvtárosok felkészültsége mind komolyabb kérdésként jelentkezik: pár forradalom előtt megjelent könyv, meg néhány azóta napvilágot látott brosúra nem oldja meg az elméleti alapok pótlását. „*Alig van kísérlet arra, hogy a marxizmus elmélete alapján, a forradalmi, kommunista világnézet alapján közelítsék meg a könyvtári munka kérdéseit.*” A „forradalmi könyvtár” új tapasztalatait elemezni szükséges, hogy ezáltal lehetségessé váljon az „új forradalmi könyvtári ideológia” kidolgozása, majd ennek alapján a könyvtárosok nevelése. „*A forradalmi könyvtáros a munkásosztállyal, a forradalommal szoros kapcsolatban tevékenykedik, pontosan eligazodik a mai problémák terén, képes megközelíteni az új tömeges olvasót, melyet a forradalom hozott létre, s képes átalakítani a könyvtárat a dolgozók kulturális fejlődésének és politikai felvilágosításának aktív műhelyévé.*”

Vegyük sorra a főbb fogalmakat:

- a munkások, parasztok és fiatalok – a tömeges olvasók – művelődési vágya,

- a könyvtár forradalmi átalakító-nevelő szerepe,
- a politikai felvilágosítás előtérbe helyezése alapján
- jöjjön létre új könyvtári elmélet, új, forradalmi könyvtári ideológia.

Mit nem említ a bevezető írás? Nincs felhasználható alap a megelőző évtized(ek)ből, azaz teljes a diszkontinuitás. Nincs említve a külföldi tapasztalat megismerése, kritikai birtokba vétele (igaz, az első időszakban ez a téma jelen van a lapban), és az sincs említve, hogy e feladat mindenkor a párt irányító (ellenőrző!) vezetése mellett menne végbe. Ez majd később jön, mikor a „bolsevik” (lenini) szakaszból a sztálini zsarnokságba vezet át a „fejlődés”.

Annak megelőlegezése azonban hiánytalanul itt van, amit később, egészen a nyolcvanas évek második feléig tapasztalhattunk a szovjet könyvtárelmélet terén: a szovjet dolgozók égnék a művelődési vágytól, (*Brezsnyev* a XXIV. pártkongresszuson, 1971 tavaszán kijelenti, hogy a szovjet nép a „legtöbbet olvasó nép” a világon), a szovjet könyvtár egyedülálló elméleti-ideológiai alapokat hozott létre, melyhez nem mérhető semmi a világon. A dogmák csírái már itt, az első termékben tetten érhetők.

Az első évfolyamok rovatai a következők voltak (a terjedelem érzékeltetésére az 1923. évi 2–3-ik szám adatait adjuk meg a zárójelben):

- általános rész (országos érdeklődésre számot tartó kérdések, 3–58. p.),
- a könyvtári munka gyakorlatából (konkrét intézményi tapasztalatok aktuális kérdések terén, 59–103. p.),
- külföldi könyvtárügy (104–117. p.),
- könyvtári élet a Szovjetunióban (a Narkomprosz intézkedései, személyi hírek, konferenciák stb., 118–130. p.),
- a könyvtári dolgozók munkája és életmódja (131–135. p.),
- könyves hírek, bibliográfia, recenziók (136–160. p.).⁵

Példányszámok ezerben (ahol több szám szerepel, az egyes számokon feltüntetett eltérő példányszámokat jelenti):

1923	1926	1928	1929	1931	1932	1933	1934	1937	1939	1940
10 000	6500	6000, 5750	6500	10 700 12 000	10 000	8000	15 200	25 000 27 500 27 700	24 800	25 000 27 000

Kissé fanyarul megállapítható, az első 1931-ig tartó „rövid” évtizedben az ingadozó példányszám nem mutat határozott irányt, majd a színvonal visszaesését követően, a harmincas évek közepétől rohamosan növekedett a példányszám, hogy a végén elérje a kezdeti mennyiség három-négyszeresét.

A lap közvetlen utódja, a Bibliotekar a hetvenes–nyolcvanas években 200 ezres példányszámot mutat, ami 2005-re 13 500-ra, majd 2013-ra a kezdeti, 1923-as szint alá csökkent: 5500–6000–6500 példányra. Igaz, ma tucatnyi könyvtári lapból lehet választani Oroszországban, ám ezek együttes példányszáma sem éri el 30–40 ezres szintet. A *Bibliotekovedenyije* (Könyvtártudomány) például mindössze 1300–1500 példányban lát napvilágot. A mai lapok közös jellemzője, hogy az orosz viszonyokhoz képest drágák (a Biblioteka éves előfizetése háromezer rubel, átszámolva kb. húszezer forint). Oroszország népessége ma 140 millió körül mozog, tehát a hazai arányok érzékeltetése végett érdemes a fenti példányszámokat 14-gyel osztani.

A lap életrészei (1931-ig és utána)

A KB 1929. évi 3. számában szerkesztőségi bevezető tudatja a „könyvtáros elvtársakkal”, hogy „szükségessé vált az állami (Glavpolitproszvet) és szakszervezeti könyvtárak hálózatának áttekintése, s ezzel összefüggésben a „*párhuzamos folyóiratok megjelenésének csökkentése*”. Ezért a szakszervezeti *Könyv és a Szakszervezetek* (Knyiga i profszozjuzi), illetve a KB című folyóiratok – „*mivel mindkettő a közepesen képzett könyvtárosok (bibliotyecsnie rabotniki szrednyej kvalifikacii) számára készült*”, s egyébként is párhuzamosnak minősülhetők tartalmakat kínáltak, összevonásra kerülnek. Egyidejűleg szük-

ségesnek minősül, hogy a hadsereg közkönyvtárügyével is behatóbban foglalkozzanak, ezért a kiadás a továbbiakban három szervezet égisze alatt valósul meg: a Glavpolitproszvet (később, ennek megszüntetése után, a létrehozott minisztériumi Könyvtári Igazgatóság), valamint a szakszervezeti központ kulturális osztálya és a hadsereg politikai központjának agitprop részlege által.

A szerkesztőségi közlemény második része újrafogalmazza a folyóirat programját, melynek lényege, hogy a „szocialista építés” segítségével végzik szakmai tevékenységüket. A tervezett témák: állománygyarapítás és a könyv eljuttatása a különböző társadalmi csoportokhoz, a könyvvel való foglalkozás, főleg a társadalmi kérdéseket tárgyaló szépirodalom terjesztése, a társadalmi összefogás szervezése a könyvtárak körül (organizacija obszecsztvennoszti vokrug bibliotyeke), tömegmunka, olvasásirányítás és ajánló bibliográfia, olvasóköri, a könyvtári munka racionalizálása, letéti könyvtárak, szakszervezeti könyvtári munka, gyerekkönyvtári munka segítése, a hadsereg könyvtári munkája.

A program végén az új szerkesztőség: ennek élén továbbra is M. Szmuskova áll, míg a további (új) szerkesztők: *Sz. Sztrijevszkaja, V. Gorovics, B. Fonarjova*.⁶

1931-ben azután tabula rasa következik. Az első számban *M. Fisman* az aktuális párthatározatok szellemében leleplezi az „elhajlásokat” (uklon).⁷ Ugyanebben a számban több szerzős terjedelmes elvi cikk olvasható *A könyvtárügy szocialista rekonstrukciója* rovatban, melynek a címe magáért beszél: *A tömegkönyvtár munkájának rekonstrukciójáért*.⁸ Nem mellesleg: megszületett az új, máris címbe emelt név a könyvtártípusról: a „tömegkönyvtár” (masszovaja bibliotyeke) kifejezés, mely eddig véletlenszerű fordult elő

a szövegben. A hosszú írás lényege az aktuális párthatározat – a XVI. pártkongresszus határozata a szakszervezeti munkáról – szellemét követi. A határozat kimondja, hogy a „*tömegfelvilágosító és kulturális munka lényege: a munkások szocialista tudatának fejlesztése a szocialista termelés érdekében*”. Fontos, hogy az 1929-es könyvtárügyi párthatározatot is idézi, amely szerint a könyvtárak tömegmunkája fejlesztésre szorul. A tömegmunka főbb formái a „kulturális hadjárat” (kultpohod = különféle tömegrendezvények, felvonulások elegye) és a szocialista munkaverseny. A könyvtári munkába be kell vonni a munkást, mérnököt, tanítót, s minden módon követni kell az általuk megjelölt munkairányt. Szmuskova megpróbál önkritikával „előre menekülni.”⁹ Egy leningrádi tanácskozáson elhangzottak nyomán elismeri, a lap nem mindig tudta a szakmai, módszertani kérdéseket összhangba hozni a politika aktuális elvárásaival, bár szerinte olyan szerző se sok található, aki képes erre. Szerinte igen zord kritika (szurovaja krityka) érte a lapot azért is, mert nem tűzte ki célul a „*könyvtárügy marxista elméletének kidolgozását*”. Szmuskova szerint ez nem lehet egyedül a lap feladata, ehhez tudományos intézetek kellenének. De még a Lenin Könyvtár Könyvtártudományi Intézete is olyan nehéz feltételek közt dolgozik, s olyan sok feladata van a tudományos könyvtárügy terén, hogy erre nem jutott ereje. Nincs még aspirantúra, vagyis tudományos kérdésképzés sem. A marxista elmélet hiánya nagy baj, de elsősorban nem a lapé, hanem az egész könyvtárügyé. Példaként említették a felszólalók a szabadpolc kérdéséről már 11 és fél éve zajló vitát, amelyben a lap szerintük nem foglalt állást. Szmuskova szerint egy ilyen kiemelkedő fontosságú kérdésben nem lehet tekintélyelvű határozatot hozni, mert ez a fejlődést, a még kialakulófélben lévő tapasztalat kibontakozását fékezne. További kritika: nem harcoltak a burzsoá nézetek (ezek közé sorolják most már *L. Havkina* és mások írásait is stb.) ellen. A szerkesztő szerint ők mindent megtettek a könyvtárügy „forradalmi elméletének” létrejötte érdekében. Végül egy általa említett kritikus megjegyzés arra utalt, hogy a lap szerint

a könyvtárügy gyengeségének egyik, ha nem fő oka a fenntartók, a párt nem kellő figyelme. Szmuskova szerint ők illet soha nem állítottak. Viszont vannak tények: megvakult vagy más módon súlyosan fogyatékos pedagógusokat helyeznek át könyvtárakba, hogy talán ott tudnak érdemben dolgozni? Szmuskova szerint a lap mindent elkövetett a „proletár nyilvánosság” figyelmének felkeltéséért.

1931 áprilisában megszűnt Szmuskova szerkesztői tevékenysége: az új felelős szerkesztő *I. Szemjonicssev* lett¹⁰, a szerkesztőbizottságban is változások láthatók, a régiből csak B. Fonarjova maradt meg, mellette – az új felelős szerkesztő mellett – még A. Fjodorova neve szerepel. Egyikük sem tartozott a lap ismert szerzői közé, vagyis szinte teljes a szakítás az első évtizeddel. A lap 1932. 4. számában felelős szerkesztőként *L. Rabinovics* neve tűnik fel (egy közlemény szerint ő egyben a Narkomprosz „könyvtári csoportjának konzultánsa”). Nyilvánvaló az ad hoc intézkedéssorozat, a kapkodás. Az első érdemi oldalon legfelül a jelszó: „Világ proletárjai, egyesüljete!” tízezer példányban tudatosíthatják a könyvtárosokkal a legfőbb feladatot. A lap közli az 1932-es „tematikai tervet”, kéri megvitatását és javaslatok beküldését. A terv 11 számozott pontot sorol, egyesek alpontokkal egészülnek ki. A fontosabbak eredeti sorrendben: bolsevik pártosság a könyvtári munkában (ez nyilván „vezércikk”, mert ugyanez a tennivaló külön pontban még egyszer feltűnik), a XVI-ik pártkonferencia és a második ötéves terv határozatainak propagandája, a könyvtárak és a szakszervezetek IX. kongresszusa, a Szovjetunió védelme és a könyvtárak feladatai, kormányhatározatok a könyvtárügyről, könyvtárosok tanácskozása a Narkomprosz keretében, könyvtári hadjárat, könyvtári munka a politikai könyvvel stb. Csupa általános (politikai) propagandafeladat lepi el ezentúl a lap hasábjait.¹¹ (Például „*Sztálin hat iránymutatása*” hogyan érvényesítendő a könyvtári munkában: erről két hosszú írás született azonnal.)

Az 1932. év. 6. számában ismét változás történt: a felelős szerkesztő *P. Pavelkin* lett, s új szerkesztőbizottság állt fel, melynek tagjai: az

új és az előző felelős szerkesztő, továbbá *A. Jezerszkaja* és *Krovickaja*, *Szeglin* (utóbbiaknál még a keresztnév kezdőbetűjét is elhagyták sietükben). Egyébként L. Rabinovics írja a következő számokban a fő könyvtárpolitikai cikkeket. A terjedelem eközben a kezdeti felére, egészen ötven oldalig csökken.

Innentől kezdve a lap tartalma egyre esetlegesebb szakmai szempontból, miközben hangja egyre durvábban és élesebben uszító lett a vélt és leleplezendő ellenséggel szemben. Ellenséggé minősülhet a tegnapi szerző és bármely kolléga is, látjuk majd ennek példáit; egyben megkezdődik az önkritika, az önostorozás a KB 1931. 4. és 5. számában (*B. Bank*, *A. Vilenkin* írásai stb.). Az 1932. 11–12-es szám rovatai: két írás vezércikk gyanánt (Két ötéves terv határán, Új forradalmi fejlődés); 15 év (az 1917 óta megtett út, 3 írás); a tagköztársaságok könyvtárügye (2 írás); szocialista munkaverseny a könyvtárügyben (5 rövid beszámoló); munka a fél analfabétákkal (*rabota s malogramotnimi*, 1 írás); a tömegkönyvtárakról hozott kormányhatározat végrehajtásáért (3 írás), összesen 50 oldalon. A szám élén közölt írás a következő fejlődést vázolja: az 1932-ben várható tömegkönyvtári állomány (110 millió kötet) 500 millióra fog növekedni, miközben az olvasók száma 12–14 millióról 84 millióra nő!¹² Egy másik írás egyenesen azt követeli, hogy 1937-ben ériék el a 100 milliós olvasótábor!¹³

1935-ben ismét új irányítás kerül a lap élére: a felelős szerkesztő *V. Kirov*, a szerkesztőbizottság tagjai (eredeti sorrendben): *N. Krupszkaja*, *I. Trifonov*, *V. Rier*, *Szanto*, *J. Szeglin*, *G. Derman*, *V. Kirov*.¹⁴ Krupszkaja egy híradás szerint az 1937. évi hetedik számtól veszi át a felelős szerkesztői posztot.¹⁵

A valós olvasótól az ideológiai tömegképig: az olvasáskutatástól az olvasásirányításig

A lap első számában már felbukkan egy ilyen című írás: *Olvasói típusok falun*.¹⁶ Ám, az írás alig több mint néhány arcél laza felvillantása, például az egyik fiú nem visz könyvet, de azt állítja, egész reggelig olvasott, ám a kérdésre,

hogyan mit olvasott, csak annyit mond, egy daloskönyvet stb.

Ugyanitt részletes beszámoló olvasható egy gyerekkönyvtárosi konferenciáról, amelyen 77 érdekelt vett részt.¹⁷ Az előadó, *A. Pokrovszkaja* érdekes összképet ad a gyermekkönyvtári munka változatosságáról: ahány ház, annyi szokás. Gyakori hiba, hogy a felnőttekéhez hasonló módszereket próbálnak a könyvtárosok a gyermekekre tukumálni (vigyen több tudományos könyvet stb.). A könyvtár olyan aktivitást fejt ki máshol, ami nem rá várna: ünnepeket szervez tánccal, énekléssel stb. Sokszor szeretnének a könyvtárosok intenzíven foglalkozni az érdeklődőkkel, de mit lehet csinálni, ha napi 300–400 olvasót kell ellátni. A praktikus kérdések józan tárgyalását „ajánlás” zárja, eszerint a gyermekkönyvtár foglalkozzon a politikai könyvek megismertetésével, terjesztésével; e munkát főként párt- vagy Komszomol-tagsággal rendelkező könyvtárosok végezzék, de bekapcsolódhatnak pártonkívüli kollégák is. A beszámolót váratlanul éles kritika követi¹⁸, amelyben a szerző kifejti álláspontját, hogy: *A. Pokrovszkaja* nem érti a gyermekkönyvtár aktuális teendőit, továbbá semmiben sincs igaza. A késői olvasó csak csodálkozik: van értelme ilyen szerkesztési módnak, hisz nem derül ki, mi a szerkesztő(ség) véleménye? Mit hámozhat ki e két anyagból az alig képzett könyvtáros? Egyetértsen a szakértő nyugodt helyzetismertetésével, vagy kövesse a hiperaktív kritikust? Hova lyukadjon ki?

Az 1924. évi első számban *N. Friedjeva* írásával a városi olvasók mai igényei kerülnek terítékre.¹⁹ A szerző kijevi tapasztalatait osztja meg. Első megállapítása: az olvasók többségét – legalább 60%-át – a felsőfokú, illetve a szakképzésben (technikum, szakmunkásképző, pártiskola stb.) résztvevő tanulók adják. E tanulók igényei lényegében az iskolai tanulmányokhoz fűződnek, ezért például szépirodalmat nem olvasnak. Közelebbről nézve ez az igény két altípusra bontható: akik tényleg csak tanulmányi szempontból jönnek olvasmányért (ezért csak a témára vonatkozó legtömörebb kiadványt keresik), illetve azokra, akik egyben saját belső fejlődésüket, világnézetüket is meg szeretnék alapozni.

További olvasói csoport az olyan munkásoké, akik nem folytatnak szervezett (iskolarendszerű) tanulmányokat. Ezek a fiatalok – többnyire 15–20 évesek – a városi kerületi könyvtárak olvasóinak 15–20%-át teszik ki. Olvasmányaik: *Gorkij, Jack London, Upton Sinclair, Zola* és mások könyvei, emellett bizonyos szakirodalom is: a kommunizmusról, a történelmi materializmusról stb. Érdeklí őket a világ létrejötte, az élőlények élete is. Érdeklődési körük tehát szélesebb és rugalmasabb, mint a tanulóké, viszont elég nehezen tudják szavakba önteni érdeklődési körüket. Könyvtárainknak – mondja Fridjeva – ez a növekvő olvasói csoportja nagyon fontos típus, az ő nevelésükkel érdemes foglalkozni. A magasan képzett, aktív életmódot folytató – a szovjet rendszerbe beilleszkedett – értelmiségi olvasó ritkán elégszik meg a kerületi könyvtárak kínálatával, mert vagy munkájához szükséges szakkönyveket keres, vagy új könyveket (*Ehrenburg, Pilnyak*), amelyek az alacsonyabb szintű (kerületi fiók-) könyvtárba nem jutnak el. Vannak továbbá olyan értelmiségi olvasók, akik a „forradalmi élet áldozatai” (polgárháború, éhezés, fagyoskodás), akik nem ellenségesek, csak idegeik tönkrementek, ők a könyvben megnyugvást, pihenést, kikapcsolódást keresnek. „*Mi iránt érdeklődöm? Már rég semmi iránt sem, egyszerűen elfelejtkezem az életemről, ha olvasok...*” – válaszolnak a könyvtáros kérdésére. Többnyire a bevett klasszikus műveket olvassák. Az új írók közül csak azokat, akik nem érintik a „nagy kérdéseket”. Végül egy olyan polgári, félig-értelmiségi csoportot kell említeni, amely kispolgárnak is minősíthető, ez ellenséges a rendszer iránt, a múlt árnyai közt él, s ezért kizárólag szépirodalmat olvas. Leginkább a régi romantikus írások vonzzák őket (*Ponson du Terrail* és orosz megfelelői – „ha még nem dobta ki a könyvtár”, teszi hozzá), s okvetlenül legyen szó szerelemről, s főként az övéknél jóval magasabb életszférákban játszódjon a cselekmény (hercegek, grófok kalandjai). Lehet misztikus a történet, ám ne legyenek elvek. A régi illusztrált lapok, folyóiratok is érdeklik őket. A szerző ezt a típust – érthetetlen agresszivitással – könyvtári sírrablónak, könyvhiénának (bibliothecsnie grobokapatyeli, knyizsnyie gijeni) nevezi.

Hogyan lehet a könyvtárnak hatnia olvasói érdeklődésére, teszi fel ezután a kérdést. Elsősorban az állomány összetételével. Még mindig gyakran elégedetlenek a régi, tapasztalt könyvtárosok is az állomány megrostálása, a „csisztká” kérdésében: egyszerűen rossz viselkedésnek, szakmai illetlenségnek tartják a tisztogatást. A szerző szerint a könyvtárak eddig inkább „gyűjtötték, s nem megválogatták könyveiket” (szabirali, a nye podbirali knyigi). Pedig a „csisztká” nagyon fontos módszer, s ezt például is igazolja. Az egyik kerületi könyvtárban előző évben leselejteztek az összes régi bulvárikiadványt, s elégséges mennyiségű, egyben jó minőségi társadalomtudományi könyvanyagot szereztek be, s lám, egy év alatt a munkásolvasók aránya 4-ről 25%-ra nőtt. Addig 90%-ot képviselt az olvasmányok közt a szépirodalom, most ez 50%-ra csökkent, s a társadalomtudományok 40%-ot érnek ki. (A tapasztaltabb olvasó csak néz, ebből mi a realitás és mi a vágyálom?) A korábbi bulvárirodalom olvasói pedig vagy elmaradtak, vagy áttértek az értékesebb szépirodalom olvasására. Az olvasásra érdemes könyvek legyenek szem előtt, például szerény kiállítás formájában. A szerző saját tapasztalataira hivatkozva állítja, hogy sok olyan könyv, amelyet korábban nem olvastak, ilyen módon, egy kiállítás révén könnyen megtalálja olvasóját. Elég az is, ha a kölcsönzés közelében egy asztalra kiteszik őket. Azért volt érdemes hosszabban megismerni Fridjeva beszámolóját, mert egyrészt a megfigyelés módszerével szerezhető ismeretekre jó példa, másrészt a szovjet húszas évek korszelleme is erősen érződik írásából: a szakmai elmélyülés és az ultrabalos ideológiai gúzsbakötés elege.

A következő, 1924. évi számban *Havkina* azt az amerikai gyakorlatot ismerteti²⁰, amely a járás (megye) elemzésével igyekszik az olvasói környezet és igények megismerésében előrébb jutni. Elsőként a nagy bevándorlói arányt emeli ki számos régióban (Massachusetts állam, Cleveland város stb.). Figyelmeztető jel, hogy már ekkor, 1924 első felében a szerkesztő lábjegyzetet fűz Havkina munkájához, mondván, ez módszertani hiányosságokat mutat, mert a lakosság cso-

portjainak történeti-lélektani tanulmányozását hirdeti, s eközben „hiányzik a gazdasági, valamint osztály-szemponitú elemzés.” Hogy ez a szerkesztői jegyzet nem véletlen „kilengés”, bizonyítja a következő szám „vezércikkének” címe is: *Az osztály-jelleg a könyvtárügyben.*²¹ Havkina amerikai forrásokból – *Library Journal, Public Libraries*, brosúrák – merítve arról ír, hogyan igyekeznek az ottani könyvtárosok az eltérő nyelvi-kulturális háttérrel élő bevándorlókhoz közelebb kerülni. Los Angelesben a városi könyvtár a konkrét adatok gyűjtése után tanácsokat ad a kollégáknak, például azt, hogy minél több nyelvet tanuljanak meg. A plakátok és hirdetések is legyenek többnyelvűek. Az ALA központja munkacsoportot hozott létre, s ez sorban ad ki témába vágó útmutatókat (a lengyelek és a könyv, könyvtári munka a románokkal, a görögökkel stb.).

Az év következő számaiban is nagyszámú témánkba vágó közlemény látott napvilágot. A 4–5. (dupla) számban három – egymás után elhelyezett – fontos írást szemlélhetünk. Előbb *V. Poljakov* fejti ki véleményét a könyvtári állomány legfontosabb szegmenséről, melyet ő „munkás-magnak” nevez.²² Előbb leszögezi, hogy az állományok megtisztítása szükséges hadművelet volt. A gyűjtemény másik, pozitív végén állapítható meg az osztályharcos könyvtárak számára ideológiailag kívánatos, terjesztésre preferált anyag. Ez az anyag legyen az ideológiai szempontból kívánatos tartalom túl meggyőző, érthető, minőségi, s nem utolsósorban az olvasó számára jól befogadható. Gondolatmenete azzal folytatódik, hogy a még nem könyvtári olvasókra is gondolni kell az anyag kijelölésénél. Az egyes szakterületek könyvtári anyagának átvizsgálására illetékes szakembereket kértek fel könyvtárában (80 ezer kötet, háromezer beiratkozott olvasó). A könyvtárat leginkább használó rétegek náluk a felsőfokú tanintézetek hallgatói, technikai tanulók és munkanélküliek (ez utóbbinál nem körvonalazza, miért munkanélküliek, milyen életkorúak vagy végzettségűek). Poljakov témánk szempontjából sokat nem mond, annál szimptomatikusabb az értelmezési háló: hogyan is akar „osztályharcossá” válni egy közkönyvtár a húszas évek közepén.

P. Gurov egy konkrét könyvtári felmérésről tudósít terjedelmes írásában.²³ A délen fekvő Armavir város (a húszas években kb. 75 ezer lakos) közkönyvtárai által végzett kérdőíves felmérés a könyvtárakba járók, valamint a felsőbb tagozatos – lényegében középiskolás – és a pártiskolára járó tanulók igényeit kívánta megismerni. Ezer kiosztott kérdőívből kitöltöttek 1923 március-áprilisában 781-et (476-ot felnőttek, 305-öt pedig tanulók). A válaszolók fele alacsony iskolázottságúnak bizonyult, a férfi nem pedig jelentős többségben szerepelt (77,5%). Az írás érdeme, hogy az eredeti kérdőívet is közli. Ennek tartalma összefoglalva: alapadatok (életkor, iskolázottság, foglalkozás); milyen célból olvas (6 meghatározott célból lehet választani, a hetedik változat nyitott, a kitöltő fogalmazhatja meg); milyen témáról, vagyis mit szeret olvasni (12 megadott változat, a végén nyitott lehetőség saját válasz formálására); végül a befogadásra kérdező pontok (hatott-e nézeteire az elolvasott könyv, mely olvasott könyvek tetszettek különösen stb.). Az írás ezek után a kiértékelt anyagot ismerteti társadalmi rétegenként: munkások, hivatalnokok, pedagógusok, vezetők, kisiparosok, háztartásbeliek, illetve tanulói, továbbá férfiak és nők, életkor szerint stb. Látható, hogy igen jól átgondolt, nyilván ehhez értő szakemberek által előkészített módon zajlott ez a felmérés. Meglepő, hogy a végén a szerző még a kérdőíves felmérés előnytelen tulajdonságait is részletezi (nem lehet teljes körű, csak egy halmazt fog át stb.), vagyis a reprezentatív felmérés fogalmát nem ismeri. Végül azt állapítja meg, hogy a közkönyvtárnak a társadalmi-politikai harcot kell támogatnia működésével. Saját szövegét idézve: a „könyvtár mint a kommunizmus sejtje (jacejka) elsősorban azt a kérdést teszi fel magának, hogyan viszonyul a könyv a mi proletár osztályharcos tudatunkhoz, osztályharcunkhoz, s csak azután merül fel, miként hasznosul a könyv pedagógiai megfontolásokból.” Látszik Gurov írásán az „ös-hasadás”, ami később végletekig fokozódik: a szakmai tartalom tőle idegen, szűk ideológiai gúnyát ölt. Később még a klasszikusoktól, a Vezértől vett idézetek mániája fogja elborítani az szakírásokat is, miközben a szakmai tartalom mindjobban elsatnyul.

*J. Hlebcevic*s, a Vörös Hadsereg könyvtári rendszerének irányítója az összes 1923-ban ebben a rendszerben kölcsönzött könyv tartalmi arányait dolgozta fel írásában.²⁴ Kis híján 6,4 millió könyvről van szó (sajnos, az olvasók számát nem közli), alábbiakban ennek százalékos arányait látjuk a tizedes osztályozást követő csoportosítás szerint.

A kölcsönzött könyvek tematikai megoszlása (%)

általános tartalmúak	7,8
filozófia	1,0
vallás	3,6
társadalomtudományok	20,0
nyelvtudomány	1,1
természettudományok	5,8
alkalmazott tudományok	5,6
mezőgazdaság	1,0
művészetek	1,0
irodalom	43,2
történelem	8,0
földrajz	0,3
hadtudomány	1,5

A számoknál még érdekesebb a szerzői kommentár. Hlebcevic megerősíti, hogy a katonaság olvasmányai közt a szépirodalom és a társadalomtudományi művek dominálnak (a kettő együtt közel kétharmados arányt ér el). A szerző ezután több katona konkrét véleményét idézi egyes könyvekről (*Gorkij, Novikov-Priboj* stb.). Kár, hogy több kézzel fogható adatot nem ad, miközben a statisztikai általánosság furcsán elegyedik a primér, az egyedi olvasótól kapott véleményekkel, megnyilvánulásokkal.

Az 1924. évfolyam 6. számában újabb írások szólnak témánkról. Előbb *J. Medinszkij* ad alapos módszertani eligazítást *Az olvasó tanulmányozása* címmel.²⁵ Az olvasók igényei iránti érdeklődés úgy terjed, hogy egyik vezető kiadó (Krasznaja Nov' = Vörös Szűzföld) külön iro-

dát fog e célból létrehozni, míg hadsereg, illetve a Komszomol elődje több felmérést kezdeményezett. A szerző szerint olyan tudományos módszerek még nem alakultak ki, mint a gyermektanulmányi irányzat (pedológia) terén. A szubjektivizmus veszélye csökkenthető viszont, ha párhuzamosan több módszert alkalmaznak. Medinszkij négy módszert állapít meg: ezek a kérdőíves, a statisztikai adatokra épülő, az olvasói megfigyelést vállaló, végül az olvasóknak az általuk olvasott könyvekről adott visszajelzéseit elemző módszer. Az első két alcsoportot ölel fel: egyik rövid kérdőívet jelent nagy populáció vizsgálatára (a sok válasz a kapott eredményeket reálissá teszi), illetve a részletes, elmélyült, nehezebben megválaszolható kérdéseket is felvető kérdőív, amely kisebb körre számít, viszont a válaszolók részletes adalékai intenzívebb megismerést hozhatnak. A szerző mindkettőre példát is hoz. Az első nem nagyon különbözik Gurov előbb ismertett kérdőívétől (a befogadás témája elmarad, de a tetszést kérdezik), ám érdekes, hogy a végén a könyvtár működését is kéri értékelni. A részletes a pártállásra, a politikai és más könyvek közül konkrét kiadványokra is rákérdez (olvasta-e a „*Kommunizmus ábécéje*” című könyvet stb.). Ezután különféle témák szerint kéri, hogy az olvasó nevezze meg a közelmúltban általa olvasott könyveket (ez utóbbi kérdőívet az olvasóval folytatott beszélgetés közben a könyvtáros tölti ki). Medinszkij fontosnak tartja, hogy a több könyvtár által végzett felmérés esetén azonos kérdőívet alkalmazzanak, e kérdőívet vagy a kormányzósági könyvtárban vagy a Narkomprosz illetékes részében (Glavpolitproszvet) kell egyeztetni. Tegyük hozzá, hogy *L. Tropovszkij* (1885–1944), az ismert bibliográfus vezetésével egy ilyen feladatkörű szakbizottságot létre is hozott a minisztérium.²⁶ A szerző fontosnak tartja kitérni az adatfelvétel idejének rögzítésére (lehetőleg rövid idő alatt kell elérni a kívánt mennyiségű kérdőívet), majd a feldolgozás és értékelés folyamatát ismerteti. A kérdőíves felmérés mellett szerinte érdemes a statisztikai vizsgálódást is lefolytatni: a konkrét könyvtárak olvasóit számos társadalmi-foglalkozási és életkori paraméter szerint kell besorolni.

Ha a minisztérium legalább száz könyvtárból kapna ilyen feldolgozást, ez nagy előrelépést jelentene az olvasók tanulmányozása terén. A megfigyelés témájában a „hangos olvasás” során szerzett olvasói véleményeket érdemes szerinte összegyűjteni. Végül az olvasói vélemények szabadon fogalmazódnak meg (erre egy vastag füzetet javasol nyitni, minden oldalon egy olvasó írja le véleményét az épp elolvasott műről). Medinszkij fontos és terjedelmes írását két kevésbé fajsúlyos, ám ugyancsak érdekes írás követi. Előbb *A. Kuharszkij* módszertani tanácsadó írása következik arról, hogyan érdemes megszervezni a különböző típusú olvasói felmérések előkészítését és lefolytatását végző csoport munkáját. Érdekes, hogy itt még *Rubakin* könyvtár-pszichológiai írása is szóba kerülhet²⁷. Végül egy vitacikk következik *J. Riflin* tollából.²⁸ Riflin nem kíméli kiszemelt „áldozatát”. Tegyük hozzá, ekkor az ilyen dorongolás még szakmai jelleget mutatott, míg 6–8 év múlva már az ideológiai-politikai kiközösítés és megbélyegzés – magyarul szólva: feljelentés – vált általánossá. Természetesen nem a szakma döntött így. Riflin az egyik legaktuálisabb könyvtári feladatnak nevezi az olvasás-irányítást, amely épít a konkrét olvasó sajátos fejlődési adottságaira. Szerinte az elméleti és gyakorlati szakemberek egyetértenek abban, hogy a „*könyvtári munka lényege az olvasó számára jól megválasztott könyvek*” megtalálása. „Nyevszkij elvtárs” a KB 1923. 2–3. számában a könyvtári instruktori élményeiről és gondolatairól beszámolva hirtelen oda lyukad ki, hogy az „*individuális olvasás reménytelen, kispolgárian szűk és utópikusan terméketlen*”, minthogy a sok-sok Ivanov meg Petrov alig hajszálra különbözik egymástól. Igen ám, mondja a kritikus, viszont Nyevszkij 1920-ban épp az ellenkezőjét fejtegette egyik írásában, amely a városi könyvtárak kulturális feladatait foglalta össze. Hogy lehet, hogy Nyevszkij, mikor még könyvtárban dolgozott, az olvasói típusokat kereste, most viszont, főhatósági instruktorként a „Krimben utazgatva” hirtelen mindezt fölösleges, mikroszkopikus elemzésnek tartja? Nyevszkij azt javasolja, hogy a kollektív felhasználók (társadalmi szervezetek,

intézmények, vállalatok) ellátását kell előtérbe helyezni. Riflin ezzel vitatkozik, az olvasást egyedi-egyéni elfoglaltságnak tartja, amelyre hat a társadalmi környezet, az egyén adottságai (képzettség, ambíciók stb.) és más körülmények. Riflin itt egy lábjegyzettel gyorsan védelmet is épít ki magának, mondván e kérdéseket részletesebben tárgyalja *A könyvtárigy kérdései című tanulmánygyűjtemény (Szbornyik sztatyej po bibliotyechnomu gyelu)* második kötetében megjelent írásában, mely N. K. Krupszkaja szerkesztésében látott napvilágot. Riflin még kitér arra, hogy Nyevszkij szerint a könyvtárosnak nincs szüksége általános típusú iskolai végzettségre. Furcsának találja azt is, hogy Nyevszkij akkor adna támogatást az általános iskolázottság kérdésében, ha a könyvtáros csak „hivatalnok módjára” a meglévő, szignifikáns olvasói igényeket igyekszik kielégíteni.

Érzékelhető, hogy itt már az olvasó-olvasásvizsgálat mellé az olvasás-irányítás kezd felemelkedni. Ertelük egy rövid évtizednél is kevesebb idő, s a „kollektív” olvasó kerül majd a szakma – agitprop diktálta – középpontjába, az olvasásvizsgálat pedig eltűnik a süllyesztőben: amikor minden „tömeg”, „tömeges” lesz, a közkönyvtárra pedig ennek függvényében rátapad a „tömegkönyvtár” szakkifejezés, amely egészen a Sztálin halála utáni „enyhülésig” nem is változik. Rögzítsük, hogy a KB két egymást követő számában összesen hat írás 45 oldalon foglalkozott az olvasói igények tanulmányozásával. Úgy tűnik, igen komoly irányban indult el a fiatal szovjet–oros könyvtártudomány ezen ága, lényegében egyidőben az analóg amerikai és német fejleményekkel.²⁹ A későbbiekben, a harmincas évek elejét követően ez az irány kihalt, a szociológia is „áltudományá” degradálódott a hatalom szemében. Nem valós olvasóra volt többé szükség, hanem az elszabadult társadalom-átalakítás érdekében mobilizálható láncszemekre. A totális állam mindent maga alá gyűrt, ahogy erről *C. Schmitt* nyomán *Bihari Mihály* könyve szól.³⁰

Nemzetközi kitekintés a lap hasábjain

A KB első évfolyamaiban rendszeresen jelentkezik a külföldi téma: leggyakrabban a már megismert L. Havkina tollából olvashatók nívós beszámolók. A lap első száma hosszabb írást hoz tőle a külföldi könyvtári életről.³¹ Előbb beszámol arról, hogy mind Japánban, mind Kínában könyvtárosképző iskola nyílt a húszas évek elején. A kínaiak már 1914-től küldtek évente pár könyvtáros hallgatót amerikai felsőoktatási intézményekbe. Hazatértük után, az ő közreműködésükkel lehetővé vált a saját felsőfokú képzés megalapozása. Miután megemlíti, hogy még az egyik indiai államban is megindult a könyvtári fejlődés (amerikai szakértőt hívtak meg, aki három év alatt jelentős eredményeket ért el), áttér a nyugati világra. A háború után sok helyütt, még a gazdag Egyesült Államokban is meghúzták a nadrágszíjat, ám az amerikai könyvtárosok energikus lobbizásba kezdtek, s újabban sikerült a helyzeten javítani (állománygyarapítási keret, könyvtárosi fizetések). Mindebben az ALA-nak az egységes amerikai szakmai szervezetnek nagy érdemei vannak. Ezzel szemben a húsz éve működő német Verein Deutscher Bibliothekare csak a tudományos könyvtári kollegákat tömöríti, kizárva ezzel a népkönyvtári intézmények átlagosan alacsonyabb képzettségű munkatársait. Utóbbiak ezért 1921-ben új szervezetet hoztak létre (Freie Arbeitsgemeinschaft deutscher Volksbibliothekare, lapjuk a *Bücherei und Bildungspflege*). Havkina kitér a német szakképzésre is, beszámolva arról, hogy a korábbi göttingai könyvtári tanszéket 1921-ben áthelyezték a berlini egyetemre.

A szovjet közkönyvtárügy nem kerülhette el, hogy ne mérlegelje alaposan *W. Hofmann* nevezetes újításait, melyek az ismert irányvitát (Richtungsstreit) gerjesztették. Ezért nem csoda, hogy már a lap második számában hosszú, helyszíni tapasztalatok nyomán született beszámolót olvashatunk a témáról.³² Az orosz szerző azzal indít, hogy Németországban az „*utóbbi 10–12 évben elkeseredett harc folyik a könyvtárügy két irányzata közt*”. Terjedelmes beszámolónak csak egy-két alapvető megállapítását kívánjuk idézni.

A szerző szerint a hofmanni koncepció lényege, hogy „*jó könyv kerüljön annak az olvasónak a kezébe, akinek erre a könyvre van szüksége*”. Ebből pedig az következik, hogy meg kell válogatni a könyveket (csak jó könyv kerülhessen olvasói kézbe), másrészt egyedi törődéssel állapítsa meg a könyvtáros, mi az adott olvasó számára a jó könyv. Ezután részletező technikai leírás következik a gyarapodási jegyzékekről, a katalógusokról, illetve az olvasói füzetekről, amelyek tükrözik az egyes olvasók egyedi haladását, „szükségleteit”. Ír a könyvtári statisztikáról, amely Hofmann számára a „könyvtári lelkiismeretet” jelenti, hiszen körültekintő készítése rámutathat a könyvtár minden érdemére és hibájára. Végül *Eger* fontosnak tartja felhívni a figyelmet arra, hogy Hofmann új olvasás-lélektani intézetet létrehozásába kezdett.³³ A következő (1924. 1.) számban Havkina szükségét érzi, hogy a Hofmann-kérdés mögé a kontextust felrajzolja³⁴, utalva olyan előzményekre, mint a könyvnyomtatás feltalálása, a nevezetes Luther-levél (1524), amely a német városokat jó könyvtárak létrehozására biztatja, majd az 1887-ben létrejött első könyvtártudományi tanszék, s a szerző utal az új német népkönyvtár kevéssé ismert előzményeire is. *F. Raumer* német történész 1841-ben utazott Amerikába, ahol a *B. Franklin* és mások hatására létrejött public library nagy hatást tett rá. Ezután odahaza, Berlinben kezdeményezte hasonló, a város által támogatott intézmény létrejöttét (1850). Ez érdemben csak a 20. század elején kezdett működni *A. Buchholz* igazgatása mellett. 1895-ben nyílt meg a *B. Peiser* vezette Lesehalle, az első angolszász típusú olvasóterem Berlinben. *B. Peiser* ún. Präsenz-Katalogja lett *W. Hofmann* mintaképe, mint erről utóbbi 1914-es munkájában (*Die städtischen Lesehallen in Leipzig*) ír. Szintén az érdekes előzmények közé sorolja a *Hugo Heimann* által főként munkások számára alapított olvasótermet, amelynek állományába került *K. Marx* magánkönyvtára is. Az 1890-es évektől elég jelentős német szakirodalom is megjelent az ún. *Einheitsbibliothek* mellett, amely az angolszász mintát kívánta követni. Ezek közül *E. Schulz* oroszul is napvilágot látott 1904-ben. A sokféle német hagyomány

nem állt össze egységes új szemléletté: inkább körök, csoportosulások léteztek, s ezek közé sorolható W. Hofmann irányzata is. Ő egyszerre törekszik az olvasó mint egyén megközelítésére, s ugyanakkor az olvasók mint kollektív létező kezelésére. Különösen nevezetes újításaik közé tartozik a *Bücherhalle* című folyóirat (olvasók számára készülő bibliográfia) és az olvasói körök szervezése. Havkina hosszan ír még W. Hofmann könyvtári működésének technikájáról is, amelynek maga is szemlélője volt 1914-es lipcsei útja során. A mai német közkönyvtári helyzet lehangoló körképén belül, írja végül, Hofmann könyvtárszervező tevékenysége óázisként fogható fel.

Ugyanebben a számban még rövid krónika tudósít több ország könyvtári életéből.³⁵ Angliában – Londonban – abban a házban, ahol *Ch. Dickens* 13 éves fiúcskaként élt, most gyermekkönyvtárat rendeznek be az író fiának közreműködésével, és a könyvtár pedig felveszi az egyik legismertebb Dickens-mű, a *David Copperfield* nevet. Másik angliai hír: az egyik közkönyvtár vezetőt keresve férfi nyertes esetén évi 250, nő esetén 200 font fizetést kínált. Erre felzúdultak mind az angol, s még inkább az amerikai szakmai körök. Ismeretes, írja a jegyzetírő, hogy Németországban és Angliában többségben vannak a könyvtári pályán a férfiak, míg Amerikában már a nők vezetnek. Párizsban a háború idején igazi amerikai public library működött az ott állomásozó katonai személyzet számára. Most a könyvtár megmarad, s csatlakozva a francia könyvtárosok szövetségéhez, igyekszik az amerikai példát terjeszteni. Csehszlovákiában is szép eredményeket ért el a könyvtárügy: két év alatt 15%-kal nőtt a könyvtárak száma, a bennük található állomány 30%-kal. 1921 óta egyéves könyvtárosképző iskola működik, ahol évente harmincan szereznek képesítést, s a tanulmányokhoz ösztöndíjat is lehet kapni. Svédországban ösztönző központi finanszírozást vezettek be: minimum 400 korona helyi támogatás esetén az államtól ugyanannyit kap, ennél nagyobb helyi ráfordítás esetén a többlet felével növelik az alaptámogatást. Göteborgban megtartották a könyvtáros egyesület kilencedik konferenciáját, ahol a kormány felké-

résére készült anyagot vitatták meg (miként lehet a könyvtári szolgáltatást minél szélesebb körre kiterjeszteni). Mindebből látszik, hogy a KB eleinte különösen igyekezett a külföldi példákat jó érzékkel úgy válogatni, hogy az olvasó szélesebb tájékozottságot szerezhessen. (Az 1924. 2–3. számban Havkina az olvasói környezet amerikai tanulmányozását tekinti át: ezt mi az olvasásuktatási alfejezetben foglaltuk össze.)

1924-ben Havkina még két rövidebb külföldi kitékintést tár az olvasók elé. Az elsőben a *Library Journal* 1923-as cikkéből merítve az iskolások körében végzett könyvtári munkát érinti.³⁶ Különösen fontosnak tartja a közkönyvtárakhoz fűződő kapcsolatok terén, hogy számos alap- és középfokú iskolában már van ilyen könyvhasználati tantárgy. Ennek keretében például olyan kérdésekre kell megfelelni, amelyek a könyvtári kézikönyvek egyes használata révén gyorsan megválaszolhatók (honnan ered az „algebra” szó, mennyi Wisconsinban a gabona átlaghozama hektáronként stb.). A gyerekkönyvtári munka iránti érdeklődés, meg a tapasztalatcsere végett 1918 óta évente megrendezik a gyerekkönyv hetét. A gyerekek körében népszerű a verseny, ezért különféle dramatizált formákat is kitalálnak számukra. Mindezt az amerikai könyvtárosok azzal a tudattal végzik, írja Havkina, hogy így a „jövő olvasóit” nevelik. Másik rövid írásában külföldi krónikát kínál.³⁷ Előbb az 1922-ben elfogadott dániai könyvtári törvényről szól. Korábban csak a helyi önkormányzat tartotta el könyvtárait, az 1923–24-es költségvetési évtől a központi kormányzat is ad támogatást. A közkönyvtárak összesen 860, míg az állami, királyi és egyetemi könyvtárak együtt mintegy 750 ezer koronára számíthatnak. Japánban 1923. szeptember 1-jén olyan földrengés pusztított, amelynek áldozatul estek a legnagyobb könyvtári gyűjtemények bizonyos részei is (Tokiói Egyetem, Császári Könyvtár). Az amerikai könyvtárak gyűjtéséből több tízezer kötet érkezett Japánba. Végül az amerikai *Public Libraries* című szaklap híradását átvéve beszámol egy érdekes kínai „könyvtári hétről”. Az egyik iskolában egy transzparens azt kérdezte: *Hol?* Másnap az egyik órán élénk sírás, zokogás hallatszott kívülről, majd megje-

lent egy mezítlásbas, rongyokba öltözött kislány, nyakában egy táblával: „*Szerencsétlen könyvtár vagyok*”. A kislányt hamar felöltöztették, majd a következő napokban könyvgyűjtéssel létrehozták a közkönyvtár alapját, a hét végére pedig elérték az ötszáz kötetes célt. Az évfolyam 7. számában újabb krónika látott napvilágot, itt L. Havkina a könyvtári berendezések gyártásáról és terjesztéséről számolt be, főként amerikai példákkal élve.

Fontosabb beszámolókat közölt Havkina az 1925-ös nyugat-európai útja (Német- és Franciaország, Belgium, Hollandia, Dánia, Norvégia, Svéd- és Finnország) során szerzett tapasztalatairól: 1926-ban előbb Németországról számolt be, majd a szomszédos Finnország könyvtári életéről.³⁸ Előbb felidézi a század elején kialakuló német közkönyvtári mozgalmat (Nörrenberg és mások tevékenysége és könyvei stb.), majd megállapítja, hogy a német kormányzat – ellentétben más nyugat-európai országokkal – még mindig nem vállalja magára e fontos kulturális terület támogatását. A háború utáni gazdasági káosz rombolóan hatott a helyi forrásokból fenntartott közkönyvtárakra. Ez a helyzet ugyan a húszas évek közepére javult, de a német könyvtárosoknak mesze nincs olyan lobbijereje, mint amerikai kollégáiknak. Külön érdemes szólni a megszállt területekről: például Wiesbadenben a szép helyi városi könyvtárpépület a megszálló francia csapatok egyik laktanyája. Csökkent a könyvtári foglalkoztatottak száma, ráadásul a könyvtári kurzusokra csak úgy lehet felvételt nyerni, ha valakinek már van néhány év gyakorlata. 1909-ben kezdte Poroszország, majd Szászország folytatta a példát, hogy csak bizonyos „könyvtári vizsgák” letétele után lehet felvételt folyamosodni. A korábban ingyenes kölcsönzés a támogatások csökkenése miatt eltűnően van, s ma már többnyire fizetni kell e szolgáltatásért. Ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy általában csökken a könyvtári olvasók száma. Népszerűek az olvasótermek, különösen szép példát mutat a hamburgi városi könyvtár (egyébként ez az egyetlen városi könyvtár, amely bevezette a tizedes osztályozást, ám később itt is lemondtak róla). Sőt, az újabb könyvtári szakkönyvek szer-

zői (*Ladewig, Plate, Fritz*) sem javasolják bevezetését.³⁹ A szakszervezeti könyvtárak igyekeznek fenntartani korábbi aktivitásukat. A vidéki közkönyvtárak fellendítése szempontjából igen fontos a nyolc működő Büchereistelle, közülük az északiak a letéti könyvtári rendszer fejlesztését is vállalták, míg a Hofmann-féle lipcsei a könyvtárpolitika egészére hatott. A berlini közkönyvtári hálózatot újabban komoly eredménnyel vezeti *G. Fritz* professzor, akit 1925-ben neveztek ki igazgatónak. Még könyvtárosképző tanfolyamok szervezését is vállalta (két félév: az elsőben 16, a másodikban 20 hetes elfoglaltságot jelent). Havkina németországi tartózkodása idején készült el W. Hofmann harmadik lipcsei könyvtára, ahova a „főhadiszállást” is átköltöztette. Minthogy már 1914-ben megismerkedtek, ez alkalommal igen szívélyes találkozásra került sor. A könyvtár nyáron különösen szép látványt nyújtott virágos udvarával, ízlésesen elrendezett gazdag gyűjteményével (a város 100 ezer márkát áldozott az átalakításra). A kb. száz személyre szabott olvasóteremben a kisebb kézikönyvtár szabadon használható. A kölcsönzésben nincs szabadpalc, és nem is tervezik. Hofmann az állomány alapján részkatalógusokat nyomtat az olvasóknak (500–700 kötet). Ezek alapján az állomány igénybevétele is jobban követhető (az egyik, 612 címet tartalmazó jegyzékből 129 kötetet még senki sem igényelt). Hofmann szociális típusokra bontja olvasóközönségét. Például a férfiak csoportjai nála: proletárok, kispolgári-proletár személyek, jómódú polgárok, polgári értelmiségiek (a csoportok tovább bomlanak felnőt és gyerek vagy ifjú részekre, ezek még tovább iskolai végzettségük alapján). Néhány adat az 1923-as közel 55 ezres kölcsönzés alapján: a szépirodalom minden korcsoportban vezet 40–50%-kal, ezt követi a műszaki, illetve útleírás jellegű olvasmánytípus (9–14% között mindegyik), míg a versek, filozófia vagy helyismeret csupán 1–2%-ot vonz. Felesége és harcostársa, *Elise Bosse* vezeti a könyvtári központot és a könyvtárosképző iskolát. Az új könyvtár megnyitásáról gazdag sajtóvisszhangot kapott a már Franciaországban tartózkodó Havkina. Érdekes megjegyzése végül, hogy Hofmannt azért

nem (sem) szeretik a német könyvtárosok, mert kiterjedt kapcsolatokat ápol mindenféle magas állású hivatalnokkal, akik szép számban meg is jelentek az avatási ünnepségen.

Másik visszatekintése során kiemeli, hogy a kis lélekszámú finn területeken (3,2 millió finn lakos) 1913-ban már 2215 közkönyvtár volt, ahol egy könyvtárra átlagosan 400 kötet jutott, vagyis négy lakosra egy kötet. (Tegyük mai olvasóink számára hozzá, hogy az Orosz Birodalmon belül a Finn Nagyfejedelemiség egyedülálló autonómiával rendelkezett.) 1920 után nekiláttak a függetlenné vált ország könyvtárügyének rendezéséhez. Azóta fokozatosan emelték az állami támogatás mértékét az 1921-es közel félmillióról 1925-ben már egy millió finn márkára. Egy-egy városi vagy falusi könyvtár maximum pár ezer, az egyesületi közkönyvtárak maximum 500 márkát kaphatnak. 1921-ben állami könyvtári bizottságot hoztak létre, majd könyvtári irányító és szolgáltató irodát alapítottak a skandináviai országok mintájára. Az ország öt tartományának könyvtáraival egy-egy instruktor foglalkozik. Az iroda készíti az országos statisztikát, a Dewey-féle tizedes osztályozást a helyi körülményekhez igazítva egyszerűsített formában adja közre és több más szolgáltatást is magára vállal. Minden arra utal, hogy az amerikai példát követő skandináv eljárásokat itt eredményesen alkalmazzák. A négyszintes épületben működő Helsinki Városi Könyvtár bevezette a szabadpolcos kölcsönzést is. A három helyiség anyaga így oszlik meg: finn nyelvű irodalom, skandináv nyelveken kiadott könyvek, más európai nyelvek irodalma. Külön gyermekkönyvtári részleg is működik. A könyvtár méretét ilyen adatok érzékeltethetik: 123 ezer kötetes állomány, mely csak az utolsó évben 10 ezerrel növekedett, közel 300 újság és folyóirat 400 példányban, az év folyamán a kölcsönző 340, az olvasóterem 357 napon keresztül volt nyitva, 1924-ben 375 ezer kölcsönzött kötet (az egész hálózatban 635 ezer kötet). A használat kétharmadát a felnőttek, egyharmadát pedig a gyerekek produkálták. A közel egymilliós éves költségvetés 60%-át tették ki a személyi kiadások, amit Havkina „ritka” jelenségnek minősít (magyarán a finn könyvtárosok tényleges fizetést kaptak, nem morzsákat).

1929-ben Havkina ismét visszatér a finn témához, az új könyvtári törvény ismertetésére kerítve sort.⁴⁰ Előjáróban áttekinti az előző tíz év ez irányú külföldi tapasztalatait, különösen részletezően szól az 1919-es csehszlovák törvényről, amely néhány év alatt kötelezővé tette, hogy minden 300 lakos feletti település hozzon létre közkönyvtárat. A kisebb településeket 1928-ban a központi kormány tetemes támogatásban részesítette. 1927-ben a 14 milliós országban 15 ezer közkönyvtár működött átlagban 300 kötetes állománnyal, ám összesen csaknem 15 milliót sikerült kölcsönözniük. Támogató-ösztönző törvényeket alkottak később Belgiumban és Svédországban, s ezek példáját követi az 1928-as – és 1929-ben hatályossá vált – finn törvény. Az ösztönzés lényege: ha a helyi fejlesztésbizonyos paramétereket teljesít, a központi kormányzat ezt honorálva kiegészítő támogatást nyújt. Havkina finn forrásokra hivatkozva leírja, hogy a 2000 finn közkönyvtár közül 1928-ban 760 kapott központi támogatást, és ezek száma a közeljövőben bizonyára növekedni fog. A szerző végül megállapítja, hogy a könyvtári törvény önmagában nem mindig elégséges, például az ösztönző törvényi háttér jól működik az Egyesült Államokban, de csődöt mondott Belgiumban. Nyilván számos ok játszik mindebben közre. Érdekesnek tartja, hogy viszonylag kicsi országok olyan sikereket érnek el, mint az itt ismertetettek, míg Franciaországban falusi könyvtárügyről alig lehet beszélni. Ott most készülnek az első könyvtáros konferenciára, még hozzá Párizs helyett Lyonban, s ide meghívták a svájci könyvtárügy falusi témában jártas szakértőit.

1929-ben még két érdekes beszámolót írt Havkina külföldi könyvtári témákról. Előbb a müncheni villamos-könyvtárról ad képes leírást.⁴¹ Azzal a régi szólással kezd, ha a hegy nem megy Mohamedhez, akkor Mohamed megy a hegyhez. A villamos közel jön az olvasóhoz Münchenben, ahogy a szovjet vagon-könyvtárak elmennek a távolsági vágányok mellett dolgozókhöz. A villamost speciális tervrajzok alapján készítették Münchenben, tíz méter hosszú, a hosszanti belső falakon állványok, rajtuk 2500 kötet fér

el, fűtés és világítás biztosított. Megállóhelyein tábla jelzi, hogy ide mikor érkezik a villamoson járó fiókkönyvtár. A megállás tartama a hely forgalmától függ, távolabbi, kevésbé lakott helyen kettő óra, míg a Keleti pályaudvar közelében, a nagyobb forgalomra való tekintettel öt óra. A kölcsönzést képzett könyvtáros végzi, a polcokon lévő könyvek levételében segít a villamos vezetője, akinek így teljesen kihasználják munkaidejét. A kölcsönzés szerény térítésért lehetséges (évi 2 márka = 1 rubel), a könyvek két hétre vihetők haza. A villamos különösen a munkások körében népszerű. A közel 700 ezer lakosú Münchenben sok a könyvtár, a másfél milliós állományú Bayerische Staatsbibliothek és számos szakkönyvtár mellett vannak 15 és 50 ezres „népkönyvtárak”, továbbá kölcsönzés nélküli olvasótermek is (12 iskolában gyerekek számára is). A müncheni közkönyvtárak nincsenek egységes hálózatba szervezve, mindössze a tudományos jellegű városi könyvtár igazgatója gyakorol felettük felügyeletet.

A másik külföldi anyag az amerikai Cleveland (Ohio állam) város sikereiről tudósít.⁴² Az autógyártás által felemelkedett – a húszas években 900 ezer lakos felett, mára 400 ezer alá süllyedt lélekszámú – város közkönyvtára 1925-ben kapott hatalmas új központot. A városi hálózat teljesítménye imponáló: a közel 1,2 milliós állományból 7,7 millió a kölcsönzés, jó 10%-kal meghaladva az előző évit. A gyerekek ennek közel felét vitték haza. A szép- és gyerekirodalom aránya a kölcsönzésben együttesen 53%, tehát a nem szépirodalom iránti érdeklődés komoly szintet mutat. Az állomány egy év alatt 10%-kal nőtt. A hálózatot használók száma 370 ezer (4%). A könyvtár minden nap nyitva van, összesen heti 82,5 órában szolgáltat (munkanapon 12,5, míg vasárnap 7,5 óra). (Tegyük hozzá, ma csak heti 48 óra a központi könyvtárban, vasárnap pedig zárva tart.) A könyvtár összesen közel 1200 ember foglalkoztat, ám ebből csak száz-százhusz a teljes foglalkoztatottságú. Költségvetése meghaladja a másfél millió dollárt. A könyvtár 1922 óta a környék falvait is ellátja. (Erre közel 120 ezres állományt hoztak létre, ennek éves használata máris megközelíti a 600 ezres kölcsönzést.)

Havkina az amerikai adatokat összeveti a moszkvaiakkal és leningrádiakkal. Az 1926–27-es évről szóló beszámolók szerint Moszkvában a 2 millió lakosra jut 1,3 millió kötetnyi állomány (0,65 kötet/lakos), elolvastak 4,75 milliót. Ugyanekkor Leningrádban 0,45 milliós állomány (0,3 kötet/lakos), és elolvastak 1 milliót, ami az 1,6 milliós lakosságra vetítve 0,8 kötet/lakos. Igaz, ha a cári időkhöz mérjük a helyzetet, a fejlődés számottevő, hisz akkor nem 3–4 lakosra jutott egy közkönyvtári kötet, hanem harmincra. A clevelandi számok nem teljesen tükrözik azt az óriási munkát, amit a kiállítások, a bibliográfiák, a tájékoztató munka fejlesztésébe fektetnek. A clevelandi példa azért is érdekes, mert hatékony munkaszervezést és számos technikai újítást mutat fel. A jelentős költségvetés ellenére mindössze három könyvelő dolgozik náluk, a takarításhoz elektromos porszívót használnak, a hatalmas márványfalakat erre kifejlesztett, 14 méter magas szerkezet mossa le. Havkina utal arra, hogy St.-Louisban, Ann Arborban és New Yorkban további ügyes és hatékony megoldásokat, gépezeteket láthatott tanulmányútja során. A clevelandi könyvtár szerencsés helyzetben van, egyrészt a helyi egyetemen képeznek könyvtárosokat, másrészt vezetője *Linda E. Eastman* (1867–1963), aki 1928–1929-ben az ALA elnöke, korának egyik legbefolyásosabb amerikai könyvtárosa, egyben az első női könyvtárigazgató a világon a nagyvárosi könyvtárak körében.

1929 nyarán amerikai szerző jelentkezik a KB hasábjain.⁴³ A lap hasábjain természetszerűleg kevés külföldi jutott szóhoz, viszont annál érdekesebb e történet. A szovjet könyvtárüggyel talán legközelebbi kapcsolatba *Harriet G. Eddy* (1876–1966) került a távoli Kaliforniából. Többször (1927, 1930–1931) megfordult a Szovjetunióban, amiben *Lunacsarszkij* népbiztosnak is szerepe volt. Összesen legalább nyolc hónapot töltött el, számos vidéki várost is felkeresett. Tervezetet készített az orosz viszonyok közt megvalósítható letéti rendszerről, amely Kaliforniában már egy-két évtizede sikeres volt. Eddy 1918 óta a California State Library élén állt, amely arról nevezetes, hogy máig a vidéki könyvtári ellátás

szervezője, motorja. A KB számára íródott cikk elején Eddy az 1850–1910 között megtett utat foglalja össze. 1911-ben új törvény született a megyék azon jogáról, hogy bárki számára ingyenesen hozzáférhető könyvtárakat létesíthetnek. A megyei könyvtár fiókokat és letéti helyeket létesíthet bárhol (iskola, kikötő, gyár stb.), utóbbiak személyzeti bérét is a központ állja. A korábban létrehozott helyi könyvtárak is csatlakozhatnak a rendszerhez. Különösen fontos volt ez az iskolai könyvtárak esetében, amelyek működésében sok párhuzamosság és zavar volt korábban. A városi könyvtárak maguk döntik el, kívánnak-e csatlakozni a megye költségvetéséből támogatott rendszerhez, amelynek a városok általi igénybevétele esetén kevesebb adót szednek. Nagyon fontos, hogy a megyei könyvtárak központi katalógust vezetnek a teljes megyei állományról, s ezen felül az állami könyvtár az egész államra kiterjedően is hasonlóan jár el.

1930-ban ismét találunk külföldi vonatkozásokat. Épp csak megemlítünk egy szemletanulmányt, amely olyan külföldi (amerikai, német) felméréseket ismertet, amelyek témája a könyvvásárlók döntésének motivációja.⁴⁴ Ezután visszatérünk Amerikába. L Havkina újabb cikke az amerikai nagyvárosi hálózatok működését, míg a következő az amerikai könyvtárosképző intézményeket tárgyalja.⁴⁵ Havkina forrása a *Library Journal* 1930. február 15-i számában közzétett összeállítás. Ez a 200 ezer lakosnál nagyobb amerikai városok (összesen 42 ilyen volt) egységes közkönyvtári hálózatáról szól. E hálózatok központja végzi a beszerzést, leltározást, feldolgozást, majd ennek alapján központi katalógust épít a hálózat teljes anyagáról, statisztikákat, jelentéseket állít össze stb. A kölcsönzési adatokhoz még kb. 80%-ot hozzá kell számítani az olvasótermekben felhasznált anyagként (ott nem a használt kötetek, hanem a látogatások számát regisztrálják). Néhány adat a nagy táblázatból (a lakosság számának csökkenését követi a sorrend, élen New York, a végén San Antonio Texasból 213 ezer lakossal).⁴⁶ Néhány főbb adat e nagyvárosi hálózatokról: előbb összesen a 40 városban, majd zárójelben az egy városra jutó átlag:

- lakosság: 28,4 millió (á 710 ezer),
- könyvtári kiadások: 20 millió (á 500 ezer) dollár,
- állomány: 20,8 millió (520 ezer) kötet,
- olvasók: 5,9 millió (147 ezer), az összes lakos 20,7%-a,
- kölcsönzés: 121,2 millió (3 millió), vagyis lakosonként 4 kötet, ez magasabb szám, mint a ma idehaza mért adat,
- fiókkönyvtárak száma: 786 (20), ezek közül önálló épületben 429 (11).

Röviden az amerikai könyvtárosképző intézményekről: 1928–29-ben 17 állandó és két ideiglenes működő iskolát ismert el az ALA, ezekben 840 fő tanult az adott évben. A felsőfokú könyvtárosképzés indulása (1887) óta 7743 embert képeztek ki.

1933-ban találunk ismét külföldi témát a lap hátsó oldalán: az Egyesült Államok könyvtárközi kölcsönzési rendszerét ismerteti *N. Vannyikova*.⁴⁷ A korszellemnek megfelelően az írás a szovjet könyvkiadási sikerek ismertetésével indít, a Szovjetunió a kiadott könyvek számát illetően átvette a vezetést (1930-ban 47,5 ezer könyv és brosúra látott napvilágot 841 millió példányban, 1931-ben 56,5 ezer kiadvány, 1932-ben 40 ezer új kiadványt adtak el 600 millió példányban). A témára térve megállapítja, hogy a szolgáltatás Amerikában széles körben ismeretes és kedvelt. A cikk szerzője ipari központokban működés közben láthatta a rendszert. Ezután hosszabb kitérő ismerteti a könyvtárközi kölcsönzés kialakulását és fejlődését a XIX. század közepétől Európában (dán, német példák stb.) és a tengeren túl. Visszatérve az alaptémához a kaliforniai hálózatot ismerteti (48 megye, 43-ban van megyei könyvtár). Kiváló kaliforniai központi katalógust szerkesztenek, mely a helyi állományokon túl tükrözi a washingtoni, chicagói stb. vezető könyvtárak gyűjteményét is: ennek alapján például a Kongresszusi Könyvtár (KK) 1926-ban 20 ezer könyvet küldött konkrét kérés alapján. Ezután még szó esik a KK adatairól (állománya 1928-ban 3,4, 1932-ben már 4 millió könyv), valamint rendkívül hatékony – bármely könyvtár által rendelhető – központi cédulaszolgáltatásáról. Országosan a városi és megyei könyvtárak

az 1931–1932-es pénzügyi évben 30 ezer kötetet kaptak kölcsön. A cikk itt újra „vonalas” lesz: lám, az amerikaiak hatékony technikája alapján a munkanélküli milyen könnyen juthat hozzá olyan könyvhöz, amely alaposan elbutítja a burzoá szemlélet jegyében.

1937-ben L. Trofimov ismerteti a brit városok 1935. évi közkönyvtári statisztikáját (Statistics of urban public libraries in Great Britain and Northern Ireland).⁴⁸ A legfőbb adatok: a 46 milliós lakosság 15,5%-a beiratkozott olvasó, a 27 milliós állományból egy év alatt 208 millió kölcsönzés, ez lakosonként 4,5 kötet. Az ismerető értékelése szerint a „szűkös állományt a lakosság intenzíven használja”. Először közöl a statisztika adatot a könyvtárközi kölcsönzésről: e szerint a nemzeti könyvtárként működő British Museum a könyvtárközi kölcsönzés keretében tízezernél több kötetet szolgáltatott. Végül Trofimov hiányolja az állomány összetételéről és a könyvtárosokról szóló adatokat. Ugyanebben a számban névtelen ismertetés szerepel – külföldi lapokból merítve – *Könyvtári krónika* címmel.⁴⁹ A két terítékre kerülő ország az Egyesült Államok és Franciaország. Az USA könyvtári híreiből főleg olvasókkal kapcsolatos dolgokat tudhatunk meg: hogyan szerveztek olvasói köröket nők számára Connecticutban, film készült az Illinois-i könyvtárosképző intézetben a könyvtárhasználatról a végzős diákok számára. Végül vannak technikai hírek: ügyes, a kölcsönzést gyorsító gépet dolgoztak ki stb. Francia vonatkozásban a *Bulletin de livre français* 1934. évi nyári számának egyik cikke alapján az ottani közkönyvtárak siralmas állapotáról értesülhetünk. A helyzet oka, hogy számos előítélet hátráltatja a fejlődést (nem kell képzett könyvtáros, a közkönyvtárra nem kell folyamatosan költeni stb.).

1939 nyarán egy cikk arról számol be, mit írt a szovjet könyvtárakról egy angol szakértő.⁵⁰ A beszámolót Herbert M. Cashmore, a Birmingham Városi Könyvtár igazgatója írta a világ számos országának könyvtárügyét bemutató kötet (*A survey of libraries*. Library Association, 1938.) számára. A cikk szerint Cashmore 1936 nyarán csaknem egy hónap alatt sok szovjet könyvtá-

rat látogatott meg a legnagyobbaktól (Lenin, Szaltikov-Scsedrin, Tudományos Akadémia Könyvtára stb.) a legkisebbekig, volt Gorkij városban, Minszkben, Grúziában. Tárgyalt a Narkomproszban, a könyvkamarában, beszélt módszertani vezetőkkel stb. Írásában vannak pontatlanságok, hibák is. Bevallja, pár dolgot nem értett meg (könyvtárak finanszírozása, a marxista-leninista osztályozás lényege). Ezzel együtt Cashmore munkája tisztességes összefoglalás, szögezi le Szaharov. Főbb megállapításai- ból kiemeli: a szovjet könyvtárak régi könyvek tekintetében az egyik leggazdagabb országot mutatják, a tömegkönyvtárak állománya is jelentős. Úgy tűnik számára, hogy nincs olyan hely vagy intézmény, ahol ne működne könyvtár, vagyis igen hatalmassá fejlődött a szovjet könyvtárhálózat. Elismeri, hogy teljesen ingyenes a könyvtárhálózat, s ennek is köszönhető, hogy a Szovjetunióban többet olvasnak az emberek, mint Angliában. Az állam és a szakszervezetek óriási költségeket vállalnak a könyvtárosok bérezésére és az állomány gyarapítására. Kevésbé beszél az olvasóval való törődésről, csak megállapítja, hogy sokat segítenek a könyvtárosok az önképzésben. Kiemeli a könyvtárosok fegyelmét és szakmai elkötelezettségét. Kevésbé jónak tartja a könyvtári kötetek állapotát, továbbá azt, hogy sok könyvtár régi épületben, nagy zsúfoltságban működik, és hogy az olvasók alig használják a katalógusokat. Cashmore beszámolóját nagy érdeklődés követte az angol könyvtáros egyesület 1937. évi közgyűlésén. Végül sajnálja az ismertető, hogy Cashmore beszámolója két évet késett a megjelenéssel, illetve hogy a szerző eközben nem talált lehetőséget a gazdag tényanyag felfrissítésére.

Néhány könyvtáros szerző sorsa (születésük sorrendjében)

L. B. Havkina (Haffkin–Hamburger) (1871–1949): az orosz-szovjet közkönyvtári mozgalom egyik alapítója és legkiemelkedőbb személyisége. 1890-től 1918-ig a harkovi (1886-ban alapított) közkönyvtár munkatársa, itt hozta létre az első könyvtártudományi szakgyűjteményt.

1904-ben tervezetet dolgozott ki a felsőfokú szakmai képzés megvalósítására (erre 1913-tól nyílt lehetősége a Sanyavszkij Népi Egyetemen). Ugyanekkor 1904-ben tankönyv értékű kézikönyvet adott ki a könyvtárak szervezéséről és felszereléséről (*Biblioteka: ih organyizacija i tyehnyika*, 242 p.): ezért a Liège-ben tartott vilákiállításán (Belgium, 1905) aranyéremmel jutalmazták. A New York Public Library emblemikus központi épületének elkészültekor (1911) illusztrált ismertetőt írt (ez 1919-ben újra megjelent). 1913-ban könyvet ad ki *Könyv és könyvtár (Knyiga i biblioteka)* címen (ez 2011-ben ismét megjelent). 1916-ban kezdeményezi az Oroszországi Könyvtári Társaság (Rosszjiszkoje Bibliotecsnoje Obscsesztvo) létrehozását, egyben ennek első vezetője. Kézikönyve 1917-ben bővített kiadásban újra megjelent, majd 1930-ig összesen hat kiadása látott napvilágot. Számos publikációja jelenik meg a korabeli orosz és külföldi könyvtári, illetve pedagógiai lapokban: ezek többsége aktuális könyvtári témákról szól. 1920-ban a később Leninről elnevezett nemzeti könyvtár keretében az új könyvtártudományi kutató részleg vezetője: ebből a műhelyből alakult ki 1930-ban az első szovjet könyvtári főiskola (ma: MGUKI). 1927-ben – 35 éves könyvtári tevékenysége tiszteletére – emlékkönyvet adtak ki *Biblioteka. Szbornyik sztatyej. 35 let bibliotecsnoj gyejatyelnosztyi L. B. Havkinoj* címmel (szerkesztők: A. Kalisevszkij, N. Janickij, A. Ejgengol'). A szovjet időszakban írt munkái: A könyvek és időszaki kiadványok tárgymutatóinak összeállítása (1930), *Három számjegyű Cutter-számok* (1931). A húszas években számos ismertetést ír a KB-ba az európai és amerikai közkönyvtári fejleményekről. 1931-ben a KB lapjain (2. sz. 12–18. p.) durván megtámadják a kézikönyvében terjesztett „burzsoá” nézetei miatt, ezután már kevésszer szólal meg a sajtó hasábjain. 1945-ben megkapja az Orosz Föderáció érdemes tudósa elismerést, 1949-ben a pedagógiai tudományok doktorává avatják. 2012-ben első könyvtári munkahelye (mai nevén: Harkovi Korolenko Könyvtár) emléktáblát állított tiszteletére.⁵¹

V. I. Nyevszkij (1876–1937) párttörténész, állami

és pártvezető, a Lenin Könyvtár igazgatója. Gazdag kereskedő fia, gimnáziumba jár, 1897-től párttag. 1901-ben elítélik és száműzik, 1904-ben emigrál Svájcba. 1913-tól a párt vezető köreiből tartozik. A szentpétervári októberi hatalomátvétel idején lapokat szerkeszt (*Szoldatszkaja Pravda* stb.). Október után közlekedési miniszter (1918–19), a párt KB apparátusában a falusi osztály vezetője (1919–1920), a Szverdlov Munkás-Paraszt Kommunista Egyetem rektora (1921), az orosz forradalmak megírását végző bizottság helyettes vezetője, a leningrádi oktatási kormányhivatal vezetője (1922–23). Az 1921-es nagy éhínség idején egy csuvas és egy mordvin gyereket fogad örökbe saját négy gyereke mellé. Ezután a Tretyakov Képtár (1924), majd az Állami Lenin Könyvtár igazgatója (1925–1935). 1925-ben az ő tollából jelenik meg az első párt-történet (*Isztorija RKP(b): kratkij ocserk*, 500 oldal), ez nagy bűnévé válik a későbbiekben, amikor a kanonizált sztálini párttörténet, a hírhedt „Rövid tanfolyam” íródik. 2009-ben e műve újra napvilágot lát. 1931-ben könyvtárpolitikai cikkét durván megtámadják a KB lapjain. 1932-ben még napvilágot láthat egy könyve. 1935 januárjában letartóztatják, 1937. május 25-én halálra ítélik, másnap kivégzik. 1955-ben rehabilitálják, 1966-tól írnak először párttörténeti működéséről.⁵²

A. A. Pokrovszkij (1879–1942) könyvtáros, bibliográfus. A moszkvai és pétervári egyetemen tanul. 1906-tól publikál könyvtári témákról. 1909-től könyvtári munkát végez, 1913-tól L. Havkinával és másokkal szervezi az első felsőfokú könyvtárosképző tanfolyamot, 1916–1918 közt itt tanít. 16 könyv és brosúra, valamint száznál több – ebből ötven 1917 előtti – cikk és tanulmány szerzője. 1923-ban a KB első számában cikket közölt a könyvtárak állományának tisztogatásáról. 1924-ben az elsők közt próbálta meg összegezni Lenin szellemi hagyatékának jelentőségét a könyvtári területen (KB, 1924. 4–5. sz.). A húszas években a szakma egyik elismert, vezető alakja. 1930-ban a Moszkvai Könyvtári Intézet (a mai MGUKI elődje) az első önálló könyvtárosképző főiskola alapítói között van. A KB 1930. 3. számában

a Krupszkaja által tervezett, de meg nem valósult II. Össz-szövetségi könyvtáros konferencia előkészítésére téziseket tett közzé (14–21. p.). A durva, megalázó kritikák (KB. 1931. 12. sz. 12. p.: „Minden megnyilvánulása mindenkor reakciós platformot képviselt.”) elhallgattatják. Ezután évekig nem is taníthat, csupán szerény könyvtári munkákat bíznak rá. A harmincas évek második felében újra dolgozhat, előadhat a főiskolán. A háborús evakuálás után 1942 augusztusában egy tadzsik városban hunyt el. 1958-ban idézik fel először emlékét volt kollégái a Bibliotekar hasábjain.⁵³

G. K. Derman (1882–1954., sz. *Henrietta Abele*) Rigában született lett családban. Itt, majd Moszkvában tanult. 1905-ben lett V. Derman felesége. Forradalmi tevékenység vádjával letartóztatják, de bizonyítékok hiányában a bíróság felmenti. Németországba emigrálnak, de a háború kezdetekor kiutasítják őket. Ekkor az Egyesült Államokba távoznak, ahol a Simmons College-ban szerez új diplomát 1917-ben. Előbb a Harvard Egyetem Könyvtárában, majd a Kongresszusi Könyvtár (KK) szláv gyűjteményében dolgozik. 1921 végén visszatérnek Lettországba, előtte Derman Moszkvában előadást tart a KK tárgyszókatálogosáról. Otthon letartóztatják, majd fogolycsere útján kerül 1922-ben a Szovjetunióba. A Rumjancev – majd Lenin – Könyvtár Könyvtári Intézetében foglalkozik könyvtárügyi és katalogizálási kérdésekkel. 1923-tól egyidejűleg a Szocialista (későbbi nevén: Kommunist) Akadémia, a vezető ideológiai tudományos intézet könyvtárának vezetője. Az 1924-es könyvtárügyi kongresszus egyik szervezője. 1929-ben a római alapító IFLA-közgyűlés résztvevője (ahogy az 1935-ös madridinak is). Számos könyv, bel- és külföldi tanulmány szerzője, több bibliográfia szerkesztője. 1930-ban a Moszkvai Könyvtári Főiskola alapító igazgatója, emellett 1933-tól a Narkromprosz könyvtári osztályának vezetője is. 1935-ben a lap szerkesztőbizottságának tagja. 1937 végén férjét, majd 1938 januárjában őt is letartóztatják „ellenforradalmi tevékenység” vádjával, s a katonai bíróság 1939-ben 15 év „javító-nevelő munkatáborra” ítéli. G. Derman 1954-ben hunyt

el a gulág foglyaként, 1963-ban rehabilitálják. Születésének 110-ik évfordulójára emlékkonferenciát szerveztek, ennek anyaga kötetben is napvilágot látott.⁵⁴

M. A. Szmuskova (1893–1986) könyvtáros, lapszerkesztő, minisztériumi hivatalnok. 1912-től tanul a moszkvai felsőfokú leánynevelőben (főiskolán). 1919-ben rövidített tanfolyamon szerez könyvtárosi ismereteket. 1923–1931 között a KB felelős szerkesztője. 1924-ben az I. Országos Könyvtári Konferencia szervezőbizottságának elnöke. Számos szakfeladat (pl. olvasáskutatás stb.) fejlesztésében vesz részt. 1937-ben férjével együtt elítélik, s csak 1956-ban térhet vissza száműzetéséből Moszkvába. Számos visszaemlékezés születik tollából a szovjet könyvtárügy kezdeti időszakáról.⁵⁵

N. Fridjeva (1894–1982) könyvtáros, a könyvtárosképzés egyik fontos szervezője. Szentpéterváron szerzett agrárdiplomát 1916-ban, ezután az ufai kormányzóságban járási könyvtárvezető. 1919–1921-ben könyvtári instruktor, majd Kijevben a könyvtudományi kutatóintézet kutatója. 1924-ben a könyvtáros kongresszus résztvevője. 1928-tól a harkovi pedagógusképző főiskolán megindítja a könyvtárosképzést, később tanszékvezető, dékán. A harmincas évek közepén alapítvány megvádolják („mensevik idealizmus”, „az amerikai reakciós könyvtári tapasztalat becsempészője”). 1935–1947 között egyetemi könyvtári munkatárs. 1944 után újra szervezi a könyvtárosképzést a harkovi egyetemen, 1947–1970 között ismét tanszékvezető, majd dékán. 1962-ben részt vesz Berlinben a szocialista országok könyvtárosképző szakembereinek konferenciáján, H. Kunze fő referátuma mellett ő is elmondja véleményét. Hetven tudományos munkát írt.⁵⁶

Összegzés és kitekintés

Írásunkban a sztálinizmus világháború előtti kialakulásával és berendezkedésével foglalkoztunk a közkönyvtári világban: ebben segíthet a most megidézett *Vörös Könyvtáros* című folyóirat tartalmának felvillantása is. Láttuk, a folyóirat szerzői kezdettől nem voltak mentesek

a balos, helyenként szélsőbalos tendenciáktól, mégis tanulságos volt látni, hogyan kerestek értelmes megoldásokat, jutottak el új – vitatható és vitatott – feladatok és módszerek meg- és felismeréséig, nem utolsósorban a külföldi fejlettebb tapasztalatok és elméleti megfontolások kritikai átvételével. A harmincas évek elejétől e lendületet felülről, a sztálini „*második forradalom*” jegyében megtörték: a politikai-ideológiai elvárások a szó szoros értelmében *kiirtották* az önálló gondolkodás legkisebb lehetőségét és esélyét is. Néha a szerzőket is „elnyelte,” elpusztította a terror.

A világháború után – mikor mi, és a többi kelet-európai ország, megismerhettük az „élenjáró szovjet tapasztalatot és elméletet” – a szovjet könyvtárügy és -elmélet már halott volt. Dogmák, agitpropos elvárások bilincselésében lehetett csak vánszorogniuk, elhallgatási kényszerek hálója borult mindenre, ezért volt szinte a nyolcvanas évek közepéig olvashatatlan normális szakértői érdeklődés mellett is a szovjet szakirodalom (tisztelet a kevés kivételnek). Egy szürkefekete megalvadt láva borított be mindent, s ha élt alatta valós gondolat, az alig jutott felszínre (esetleg magánbeszélgetések keretében, ha volt kellő bizalom). Ha az új, az 1988–1990 utáni orosz szakirodalmat olvassuk, megállapítható, hogy a megújulásnak számos jele tapasztalható, például kétségkívül számos kiváló kutató dolgozik – munkájuk nélkül dolgozatunk sem készülhetett volna el –, miközben a korábbi, immár lassan százéves beidegződések szívósan továbbélnek. Öt közül talán négy szerző számára Krupszkaja tevékenysége még mindig a legfőbb könyvtártudományi tekintély, ami azt is jelenti, hogy a természetes létforma abban áll, ha valami vagy valaki (párt, elnök stb.) megmondja a „pártosság” (elkötelezettség stb.) szakmai lényegét, amelyet a könyvtári intézményrendszer köteles követni, ezáltal hatalmi transzmissziós eszközzé degradálva e sokfunkciós intézménytípus távlatos küldetését. Lenin szavait – „*a lap nemcsak kollektív propagandista és kollektív agitátor, hanem kollektív szervező is*” – átvéve a sztálinizmus idején mind a KB, mind a szovjet könyvtárak erre a felülről dirigált szerepre lettek

kárhóztatva. Ahogy *Ilyés* fogalmazta az Egy mondat a zsarnokságról című versében: „*szögedrőnél is jobban / bénító szölamokban*”.⁵⁷

Jegyzetek

1. Gorkij: Levél a szmolenszki „Felnőttek iskolájához”. In: M. Gorkij: Az igazi kultúra – újságcikkek és szatírák. Sajtó alá rendezte: B. I. Burszov. Bp.: Szikra, 1950. 110. p. <http://mek.oszk.hu/06200/06275/06275.pdf> – V. M. Molotov (1890–1986) írása a Pravdában jelent meg 1938. május 29-én. Molotov ekkor a Népbiztosok Tanácsának elnöke, vagyis miniszterelnök (1930–1941), aki már 1926-tól a Politikai Bizottság tagja és Sztálin egyik legfőbb bizalmasa. Idézi – mottóként – a KB 1938. 7. sz. „A könyvtárügy nagy állami jelentőségre tett szert” című írás élen. – B. Paszternak: Zsivago doktor című regényének mondata itt saját fordításban olvasható. A megjelent kiadásban e mondat így hangzik: „A rab ember mindig eszményíti rabságát” (Pór Judit fordítása). Paszternak eredeti szövege: „*Несвободный человек всегда идеализирует свою неволю.*”
2. A KB idehaza nem hozzáférhető, mostanáig Moszkvában nem digitalizálták, így a szerző a berlini Staatsbibliothekban fért hozzá (pár évfolyam a Bayerische Staatsbibliothektól lett átkérve könyvtárközi kölcsönzés keretében). A csaknem hiánytalan sorozat áttekintése nyomán, az érdemi részeket kijelölve, kb. 2500 oldalt sikerült lemásolni, és a tartalmi elemzés erre az anyagra épül. A lapról átfogó (monografikus) elemzés eddig nem készült, bár sok szerző használta fel anyagát, talán legteljesebben B. Raymond 1978-as, a könyvtárpolitikus Krupszkajáról szóló monográfiájában (The contribution of N. K. Krupskaja to the development of Soviet Russian Librarianship: 1917–1939. University of Chicago, 612 p. könyve 1979-ben a Scarecrow Pressnél is megjelent), illetve E. Dobrenko már hivatkozott, az államilag „gyártott” olvasóközönséget rekonstruáló kiváló monográfiájában (The making of the state reader: social and aesthetic contexts of the reception of Soviet literature. Stanford: Stanford University Press, 1997. 374 p. (eredetije: Formovka sovetskogo čitatelja: social'nye i estetičeskie pregposilki recepcii sovetskoi literatury, Leningrad, Akademičeskij proekt, 1997. 320 p.).
3. Azok az újabb keletű feltételezések, melyek szerint a „Gazda” – Sztálin – megmérgeztette volna őt is (mint Gorkijról mondják), aligha több szenzációhajhásznál, minthogy Krupszkaja élve is jól szolgálta az önkényuralmi rendszert. 1927 augusztusában a Központi Bizottság ülésén Krupszkaja letette az „esküt” a Sztálin vezette pártközpont „vonala” mellett, megtagadva saját korábbi gondolatait (ld. e beszéde szövegét: <http://www.oldgazette.ru/pstar/18081927/text2.html>). Ezentúl már mindig jól „viselkedett”. – Krupszkaja idézett könyvtár-centrikus gondolatmenetéhez ld. SMUŠKOVA, M.: N. K. Krupskaja i bibliotečnoe delo = KB, 1929. 2. sz. 3–8.

- p. Krupszkaja néha fontos védelmet nyújtott. A KB 1928. 11. számában olvashatjuk higgadt bírálatát (17–19. p. Cehovšinu nado brosit!) A. Bek (1902–1972, nálunk az 1945-ben írt, Volokalamszki országot című háborús regénye révén ismert író) cikke kapcsán, amely a *Trud* című szakszervezeti napilap október 31-i számában látott napvilágot. Bek dicsérte a szakszervezet könyvtári lapját, miközben politikai hibákat vélt felfedezni a KB-ban. Krupszkaja megvédi a KB-t, s arra kéri Beket és társait, ne a mundér „becsületét” védjék a szakszervezeti könyvtárosok közelgő konferenciája előtt. A sors iróniája, hogy jó félv év múlva a dicsért és ócsárolt lap összevonásra kerül: ez volt az agitprop központ „salamoni” ítélete Bek és Krupszkaja vitájában. 1930-ban hiába kezdi el szervezni a II. Országos Könyvtári Konferenciát, sőt megszüntetik a Glavpolitproszvetot, melyet Krupszkaja kezdetől vezetett. 1929-től ugyan a Narkomprosz miniszter-helyettese lett, de lényegében súlytalanná vált. Talán utolsó könyvtári fellépésén, a KB 15 éves jubileumával kapcsolatban szervezett konferencián (1938. nov. 14.) a következőket mondta befejezésül: „harciasabban kell dolgozni, harcosabbá kell válni, mint most, egyre magasabbra kell emelni a kommunizmus zászlaját, és úgy dolgozni, hogy a párt és Sztálin elvtárs ezt mondja: 'Jól dolgoztok!'” (KB, 1939. 1. sz. 48. p.). Ehhez nem kell kommentár.
4. REMETE László: Lenin svájci és francia könyvtárakban = Magyar Könyvszemle, 1970. 1–2. sz. 21–32. p.
  5. Az első szám belső címlappal szembeni oldalán 16 pontba szedett program olvasható (amit tömörítve foglalunk össze): a könyvtári ideológia és könyvtárelmélet kérdései; a könyvtári munka politikai, szociális és kulturális kérdései; a könyvtári gyakorlat, a könyvtárügyi szervezet kérdései Oroszországban; a különböző könyvtár típusok szervezése és technikája; az olvasás és a könyvhasználat pszichológiája és metodikája; külföldi könyvtárügyi tapasztalatok; egyes hazai könyvtárak, könyvtári társulások beszámolója; a könyvtárosok képzése és önképzése; a könyvkiadás és -kereskedelem, a bibliográfia általános kérdései (a könyvtári munkával összefüggésben); a könyvtári világ krónikája bel- és külföldön; a könyvtárosok munka- és életfeltételei; egyes ismeretágak, politikai kampányok ajánlott irodalma; a könyvtárügy és iskolán kívüli népművelés általános érdeklődésre számot tartó új irodalmának ismertetései, bírálatai; olvasói levelezés; hivatalos anyagok. – Az 1929. 2. szám tagolása: vezércikk (Szmuskova, M.: N. K. Krupszkaja és a könyvtárügy); a könyvtári munka elmélete és gyakorlata (2 írás); az olvasó tanulmányozása (1 írás); gyermekkönyvtári munka (2 írás); könyvtárosképzés (1 írás); könyvtári élet a Szovjetunióban (5 írás); bibliográfia (4 vegyes tartalmú írás, egyik például a munkás- és parasztnő az irodalomban, míg egy másik: „a tömegkönyvtárak számára nem javasolt könyvek” – eredetiben: „knyigi, nerekomendujemie dlja masszovüh bibliotek”!).
  6. KB 1929. 3. (új számozás szerint: 1.) 3–5. p. Az új lap tagolása: vezércikk (a Kommunista Internacionálé 10-ik évfordulója); a könyvtári munka elmélete és gyakorlata (5 írás); gyermekkönyvtári munka (3 írás); a szakszervezetek könyvtár munkája (7 írás); könyvtári élet a Szovjetunióban (7 írás); tájékoztató rész, bibliográfia (3 írás, illetve lista).
  7. KB 1931. 1. sz. 12. p.
  8. BANK, B.– VILENKIN, A.– OS'MANOV, I.: Za rekonstrukcii raboty massovoj biblioteki = KB, 1931. 1. sz. 13–25. p.
  9. SMUŠKOVA, M.: Samokritiki i kollektivnym avtorstrom podymem „Krasnyj bibliotekar” na dolžnuu vysotu = KB, 1931. 1. sz. 37–40. p.
  10. KB 1931. 4. sz. 96. p. E lapszám az eddigi legmagasabb példányszámban (12 ezer) látott napvilágot.
  11. Orientirovočnyj tematičeskij plan [...] na 1932. g. = KB, 1932. 4. sz. 65. p.
  12. PAVELKIN, P.: Na rubeže dvuh pátiletok = KB, 1932. 11–12. sz. 1–9. p. (Az említett konkrét számok a 7-ik oldalon). Pavelkin egyik 1933-ban írásában, mely a könyvtáraknak a kolhozparasztok nevelésében betöltött fontos szerepét taglalja, megjelenik a „Sztálin, a nagy vezér” kifejezés (recs velikogo vozsgya Sztalina dovegjom do sirokih massz) a könyvtári szaklapban is, ami nyilván nem ennek a könyvtári szakértőnek a fejből pattant ki. (KB, 1933. 3. sz. 7. p.). Megállapítható, hogy a két nagy diktatúra, a sztálini és a hitleri, fej-fej mellett halad – 1933-ban - e téren is.
  13. A hivatalos szovjet statisztika (Narodnoe obrazovanie, nauka i kul'tura v SSSR. Stat. Sbornik. Moskva: Statistika, 1977.) az összes könyvtár tekintetében csak számukat és összegzett állomány nagyságukat adja meg. Az állami közkönyvtárak esetében szerepelnek olvasói számok: 1950-ben 23,3, 1960-ban 53, 1970-ben 78, 1975-ben pedig 94,5 (!) millió olvasót jelentettek. Öt év alatt 20%-os ugrás? – A szerző használt a 60–70-es években szovjet közkönyvtárakat is: kivétel nélkül mind reménytelen helyzetben voltak: ránézésre kétharmadnyi elavult állománnyal stb. A valamennyire is igényes olvasók ekkor már saját magánkönyvtárat gyűjtöttek, erőteljes „fekete” vagy „szürke” piaca volt a régebbi könyveknek, nem beszélve a szamizdat terjedéséről, legalábbis a városokban.
  14. KB, 1935. 10. sz. 55. p. Szántó Béla (1881–1951) a Kommunista Magyarországi Pártjának alapító tagja, 1919-ben hadügyi népbiztos. A Szovjetunióban az adott időpontban egy iparági központi tudományos könyvtár igazgatója. 1945 után itthon szövetkezeti vezető, majd nagykövet, munkásmozgalom-történeti műveket publikált.
  15. KB, 1937. 7. sz. 72. p.
  16. OHLÁBININA, A.: Čitatel'skie tipy v derevne = KB, 1923. 1. sz. 47–49. p.

17. Konferenciá bibliotekarej detskih bibliotek = KB, 1923. 1. sz. 60–67. p.
18. HERSONSKAĀ, N.: O zadačah detskih bibliotek = KB, 1923. 1. sz. 67–69. p.
19. FRID'EVA, N.: Sovremennye zaprosy gorodskogo čitatelâ i aktivnost' biblioteki = KB, 1924. 1. sz. 50–55. p. A rabfak (rabocsij fakultet) a dolgozó munkások olyan továbbképzésére hozták létre 1919-ben, amely végzettjei indulhattak a felsőfokú tanulmányok felé. 1932 körül 320 ezres létszámmal tetőzött e képzés, majd a világháborúig a létszám fokozatosan lecsökken pár tízezerre, s végül megszűnt. A szerző a későbbiekben is a szerepel a lap hasábjain hasonló témával, s D. Balikával társszerzőként könyvet is írt az olvasó tanulmányozásának módszereiről (N. Frid'eva – D. Balika: Izučenie čitatelâ: opyt metodiki. Moskva: Izd. „Doljo negramotnosti”, 1928.). A korabeli könyv és olvasója témához ld. J. Brooks: Studies of the readers in the 1920s. = Russian History, 1982. 2–3. sz. 187–190. p.; Bolshevik culture. Experiment and order in the Russian revolution. Ed. by A. Gleason, P. Kenez, R. Stites. Bloomington: Indiana University Press, 1985. p. (főleg J. Brooks: Breakdown in production and distribution of printed materials című fejezet, 151–174. p.), továbbá Dobrenko idézett műve: The making of the state reader, 1998. (ld. a 2. jegyzetpontban).
20. HAVKINA, L.: Obsledovanie rajona c cel'û harakteristiki čitatel'skoj sredy. (Iz praktiki amerikanskih bibliotek) = KB, 1924. 2–3. sz. 143–148. p.
21. BEUS, G.: Klassovoe v bibliotečnom dele = KB, 1924. 4–5. sz. 7–10. p.
22. POLÁKOV, V.: „Rabočee ádro” biblioteki = KB, 1924. 4–5. sz. 105–108. p.
23. GUROV, P.: Čitatel'skie interesy po dannym ankety armavirskih bibliotek = KB, 1924. 4–5. sz. 109–120. p.
24. HLEBCEVIČ, E.: K voprosu o čitatel'skih interesah mass (Čto čitaût krasnoarmejskie massy) = KB, 1924. 4-5. sz. 120–123. p. Helbcevicis jól felkészült szakember volt, aki már az 1911-es első orosz könyvtáros konferencián is részt vett, miközben a mai Belarusz területén közkönyvtárak alapítását segítette. A húszas évek egyik legtöbbet író szerzője az olvasáskutatás témakörében, aki könyveket is adott ki (pl. Izučenie čitatel'skih interesov: massovij čitatel'. Moskva: Gosizdat, 1927. 144 p.).
25. MEDYNSKIJ, E.: Izučenie čitatelâ = KB, 1924. 6. sz. 7–17. p.
26. Tropovszkij irányításával született meg a harmincas évek közepén a BKB (Bibliotecsno-bibliograficeszkaja klasszifikacija), a szovjet – a történelmi és dialektikus materializmusra épülő - osztályozási rendszer is, amely évtizedekig a tudományos és közkönyvtárak osztályozási rendszere maradt, felváltva ezzel az addig alkalmazott ETO-t.
27. KUHARSKIJ, A.: Rabota kružka po izučeniû čitatel'skih interesov = KB, 1924. 6. sz. 7–25. p.
28. RIFLIN, Ā.: O paradoksah tov. V. Nevskogo = KB, 1924. 6. sz. 25–31. p.
29. Amerikában a társadalomkutatás „hullámán” (ld. Chicagói Iskola 1915–1920-tól) születik meg a tudományosan megalapozott olvasásshociológia Douglas Waplesszal (1893–1978) az élen. Igaz, az első komoly munka érdeme T. Parsons nevéhez fűződik (A study of adult reading. 1923). Waples első írásai a húszas évek elején láttak napvilágot, legnevesebb műve, a What people want to read about (társszerzője Ralph.W. Tyler) 1931-ben jelent meg (Chicago: ALA and University of Chicago Press), majd a harmincas években számos további fontos könyve követi. Néhány könyv a kortárs amerikai szerzőktől: LEAVIS, Q. D.: Fiction and reading public (1932), WAPLES, D.: People and print: social aspects of reading in the depression (1937), WILSON, L. R.: Geography of reading: the study of the distribution and status of libraries in the United States (1938), D. Waples, B. Relson, F. R. Bradshaw: What reading does to people (1940), LAZARFELD, P. F.: Radio and the printed page (1940). Waples címe 1940-ben a Chicagói Egyetem Könyvtártudományi Tanszékén „professor of researches in reading”. A Library Quarterly minden évfolyamában több olvasáskutatási tanulmány kapott helyet. – W. Hofmann leghíresebb idevágó könyve, a Die Lektüre der Frau. Ein Beitrag zur Leserkunde und Leserführung szintén 1931-ben látott napvilágot Lipcsében. Hofmann könyvét Waples hosszan ismerteti az új indulású The Library Quarterly című amerikai szaklap első évfolyamában (1931. no. 4. 478–486. p.). Waples ugyanakkor, a harmincas évek elején, a Szovjetunióba tartó amerikai szakemberek és írók egyik utolsó hullámával jut el Moszkvába, s hamarosan ír is szovjet témáról (Guiding readers in Soviet Russia = Bulletin of the ALA, 1932. 10. no.). 1945-ben Németországban a hadsereggel érkezik, ahol segíti W. Hofmann, hogy az 1945 utáni „náciitlanítási” eljárás során kedvező megítélést kapjon. Waples munkái az amerikai könyvtártudomány új paradigmájához vezettek el: a könyvtörténeti, bibliológiai és bibliográfiai centrumot felváltva az olvasó köré építve a könyvtár lényegi funkcióját. Waples amerikai kontextusáról ld. ASHEIM, L.: Research on the reading of adults = Library Trends, 1952. 451–461. p. https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/5497/librarytrends14i4e_opt.pdf?sequence=1 Waples Hofmann munkájáról írott recenzióját említi P. VODOSEK: Innovation und Ideologie. Walter Hofmann und sein Büchereiwerk in Dresden-Plauen und Leipzig = Lifelong Education and Libraries, 2006. 6. no. 9–29. p. – Ha felidézük, hogy Ranganathan alapvető könyve az öt könyvtári törvényről szintén 1931-ben látott napvilágot (The five laws of library science), akkor láthatjuk, épp ebben az időben vált ketté a demokratikus és a diktatórikus könyvtárelmélet: az utóbbi fogalmi keretében a sztálinista és a hitlerista változat 1931–1933-tól uralkodott el.

- <http://repository.kulib.kyoto-u.ac.jp/dspace/bitstream/2433/43566/3/KJ00004490327.pdf> – Az olvasáskutatás történetéről ld. S. KARETZKY: Reading research and librarianship: a history and analysis. Westport: Praeger Publ. 1982. 385 p.
30. Egy sokat mondó visszapiantást idézünk 1957-ből. „Az utóbbi két évtized alatt sok olyan új dolgozó kapcsolódott be a könyvtári munkába, akik nem voltak teljes mértékben tisztában azzal, mennyire fontos tanulmányozni az olvasók érdeklődését. Az ok az volt, hogy sem egyéni gyakorlatukban, sem a szakirodalomban nem találkoztak ezzel a kérdéssel. (MAVRICSEVA, K.: Az olvasói érdeklődés tanulmányozása = Könyvtári Figyelő, 1957. 5. sz. 10–17. p., az idézett mondat a 10. oldalon. Eredetileg: Bibliotekar', 1957. 5. sz. 22–27. p.). Pontosítsunk: a hatalom, az ideológiai-kulturális vezetés tiltotta ki a szociológiai jellegű társadalomvizsgálatot a szovjet valóságból, tehát nem a könyvtáros kollégákon múlt a szándék és tudás. A szovjet szakirodalom tanulsága szerint az Állami Lenin Könyvtár kutatási és módszertani részlege 1956-ban ismerhette fel, hogy „legfontosabb feladata segíteni a könyvtárosokat az olvasószolgálat minőségének megjavításában, figyelembe véve az olvasók egyéni igényeit és kívánságait.” (kiemelés: S. P., Könyvtári Figyelő, 1956. 2. sz. 59. p. Eredetileg: SZEGLIN, Je.: Min dolgozik a Könyvtártudományi Módszertani Kabinet = Bibliotekar, 1956. 1. sz. 23–29. p.). – BIHARI Mihály: Magyar politika 1944–2004. Politikai és hatalmi viszonyok. Bp.: Osiris, 2005. 91–93. p. – C. Schmitt-idézet a 92. oldalon: „Az állammá vált társadalom gazdasági állammá, kultúrállammá, jóléti állammá, ellátó állammá lesz.”
31. HAVKINA, L.: K karakteristike bibliotečnoj žizni za rubežom = KB, 1923. 1. sz. 70–78. p.
32. EJGER, Ű.: Novejšee napravlenie v bibliotečnom dele v Germanii (Val'ter Gofman) = KB, 1923. 2–3. sz. 105–117. p. – Idehaza W. Hofmann kritikái számbavétele még várat magára. Fontos hozzájárulásként olvasható KATSÁNYI Sándor több írása: Párhuzamos életrajzok. Gulyás Pál, Szabó Ervin és a korszerű közkönyvtár gondolatának kibontakozása = Könyvtári Figyelő, 1995. 2. sz.; A főváros könyvtárának története 1945-ig. Bp.: FSZEK, 2004. 180–182. p. A legújabb német könyvtártörténeti irodalom Hofmann fontosságot és vitatott könyvtárpolitikusként értékeli. Vö. RABE, R.: Das umstrittene Volksbibliothekmodell. Walter Hofmann und die Freie Öffentliche Bibliothek Dresden-Plauen = Buch und Bibliothek. Forum Bibliothek und Information. 58. vol. 2006. 5. no. 394–400. p.
33. A nevezetes Institut für Leser- und Schrifttumskunde elnevezésű intézet végül 1926-ben kezdte meg működését. Egyik fő eredményeként tartja számon a szakirodalom a nők olvasási szokásait elemző kötetet (Die Lektüre der Fau. Ein Beitrag zur Leserkunde und zur Leserführung; mit zahlreichen graphischen und tabellarischen Übersichten. Leipzig, 1931.).
34. HAVKINA, L.: Iz prošlogo germanskoj narodnoj biblioteki. (Po povodu Val'tera Gofmana) = KB, 1924. 1. sz. 86–91. p. – F. Raumer (1781–1873) történész, utazó, a népművelés támogatója, A. Buchholz (1857–1938) 1923-ig vezette az 1907-ben megnyílt berlini városi könyvtárat. Bona Peiser (1864–929) az első, hivatásszerűen működő német könyvtárosnő. Hugo Heimann (1859–1950) könyvkiadó, mecénás, szociáldemokrata várospolitikus. E. Schulze (1874–1943) könyvtári szakértő. Mai forrásaink (Dietzel, Th.: Deutsche literarische Zeitschriften: 1880–1945. Saur V. 1988.) szerint a Die Bücherhalle című bibliográfiái folyóirat 1918–1933 között jelent meg, az első években W. Hofmann szerkesztésében.
35. H. G.: Iz inostrannoj hroniki bibliotečnogo dela = KB, 1924. 1. sz. 91–94. p.
36. HAVKINA, L. B.: Iz amerikanskih metodov bibliotečnoj raboty so škol'nikami = KB, 1924. 4–5. sz. 194–157. p.
37. Iz hroniki inostrannyh bibliotek = KB, 1924. 4–5. sz. 153–154. p. – Mai ismereteink szerint a Richter-skála szerint 7,9-es erősségű japán földrengés közel 150 ezer emberáldozattal járt. http://en.wikipedia.org/wiki/1923_Great_Kanto_Earthquake (2014. 01. 08.)
38. HAVKINA, L.: Iz vpečatlenij zagraničnoj poezdki. 1. Germaniâ = KB, 1926. 1. sz. 57–64. p.; 2. Finlândiâ. = KB, 1926. 2. sz. 57–64. p.
39. Erről jó modern feldolgozás KLOTZ, D.: Die Entwicklung der Sacherschliessung in den deutschen Öffentlichen Büchereien von 1900 bis 1945 = Bibliothek, 1977. 2. no. 71–93. p.
40. HAVKINA, L.: Po povodu novogo bibliotečnogo zakona v Finlândii = KB, 1929. 5. sz. (új számozás szerint 3. sz.) 76–78. p.
41. HAVKINA, L.: Tramvaj-biblioteka = KB, 1929. 4. sz. (új számozás: 2. sz.), 77–80. p.
42. HAVKINA, L.: Rekordnye cifry i naglâdnjy otčet. (Klivilenskaâ publičnaâ biblioteka. = KB, 1929. 7–8. sz. (5–6. sz.) 108–112. p. – L. A. Eastmannról a wikipedia cikke http://en.wikipedia.org/wiki/Linda_Eastman#cite_note-2 (2014. 01. 09.) Itt is kiemelik a 4,5 millió dollárba került és 1925-ben átadott hatalmas központi épület megvalósítását az ő igazgatása (1918–1938) alatt. A dollár mai értékét kb. 13-as szorzóval kapjuk meg, tehát a 4,5 millió ma kb. 60 millió lenne. 1918–1937 között oktató az egyetemi könyvtársképzésben. Az ALA-nak harmadik női elnöke volt. – L. Havkina cikke után következett a KB-ban I. Zalevszkij cikke arról, hogy ideje lenne könyvbarát társaságot alapítani (Pora organizovat' „obšestvo knigi” = KB, 1929. 7–8. sz. 113. p. és tovább.). Miért? – Íme, néhány adalék cikke első oldaláról. Az a lenini jelszó, hogy „könyvet a tömegeknek”, még alig-alig valósul meg. Ne akarjuk magunkat megtéveszteni, mondja, még a nagyobb városokban is gyenge a könyvtári ellátás. Nem egy

- helyen azért kell várni, hogy végül az olvasó beiratkozhasson, ráadásul ez a sorállás néha évekig tarthat (!). Lehet ez szomorú kivétel, de a tipikus helyzet mégis az, hogy nagyon szegényes a városi könyvtárak állománya is, személyzete is. És a falusi helyzet? Ha vannak is ezrével falusi könyvtárak, eközben tízezérekkel vannak teljesen ellátatlan falvak. Hiába mondják, hogy a könyvtár az iskola testvére, ha sok-sok helyen évek óta van ugyan iskola, ám könyvtár nincs. Pedig már Lenin megmondta, „amíg nem szoktatjuk hozzá a lakosságot a könyvhöz, céljainkat nem érhetjük el”. Krupszkaja pedig az iskolát kanálhoz hasonlította, a könyvet meg a csészehez (káposztaleveshez), - de kérhető, minek a kanál, ha nincsen csésze? Zalevszkij azt mondja, nincsenek konkrét adatai, de a közoktatás és a könyvtárak ráfordításai bizonyára úgy viszonyulnak egymáshoz, mint 100:1.
43. EDDY, Harriet: Bibliotečnoe stroitel'stvo v Kalifornii = KB, 1929, 7. sz. 66–70. p.; RICHARDSON, J.: Harriet G. Eddy (1876–1966): California's first county library organizer and her influence on USSR libraries = California State Library Foundation Bulletin, 2009. no. 94. 2–13. p.
http://www.academia.edu/350680/_Harriet_G_Eddy_1876-1966_Californias_First_County_Library_Organizer_And_Her_Influence_on_USSR_Libraries_ (2014. 01. 26.)
  44. REJTYNBARG, D.: Racionalnaâ propaganda knigi (Issledovanie motivov pokupki knigi) = KB, 1930. 4. sz. 48–52. p.
  45. HAVKINA, L.: Bibliotečnye seti v bol'sih amerikanskih gorodah = KB, 1930. 6. sz. 46–49. p., míg a másik címe: Amerikanskie školy po podgotovke bibliotečnyh rabotnikov = KB, 1930. 6. sz. 49–51. p.
  46. Ma San Antonio az Egyesült Államok hetedik legnépesebb városa 1,3 millió lakossal, s mellesleg itt kezdte meg működését – a helyi egyetem egyik fiókkönyvtáraként – a világ első „könyvnélküli” könyvtára 2013 őszén (300 e-book olvasó készülék, 10 ezer e-könyv stb.). A Time magazin beszámolója a könyvnélküli könyvtárról:
<http://nation.time.com/2013/09/13/a-bookless-library-opens-in-san-antonio/> (2014. 01. 09.)
  47. VANNIKOVA, N.: Mežbibliotečnyj obmen knigami v SASŠ = KB, 1933. 5. sz. 28–30. p..
  48. TROFIMOV, L.: Statistika gorodskih publičnyh bibliotek Velikobritanii i Severnoj Irlandii = KB, 1937. 1. sz. 86–87. p.
  49. Inostrannaâ hronika. SŠA, Franciâ =KB, 1937. 1. sz. 88–89. p.
  50. SAHAROV, V.: Bibliotečnaâ rabota v SSSR v ocenke anglijskogo bibliotekarâ = KB, 1939. 7. sz. 45–46. p. – H. M. Cashmore (1882–1972), a két világháború közötti nemzeti közti könyvtáros szakma ismert alakja, ő írta a kötet számára a szovjet beszámolón kívül a balti államokról és Lengyelországról szóló részeket is. Figyelemreméltó, hogy semmilyen agitprop szöveg sem kíséri az angol kolléga munkájáról adott beszámolót. Ennek oka talán az 1939 nyaráig folyó szovjet–francia–angol katona-politikai tárgyalásokban kereshető, melyek sikertelenül végződtek. 1939 augusztusában Sztálin Hitlerrel egyezett meg.
  51. <http://korolenko.kharkov.com/conf/Havkina.html> (2013. 12. 10.)
  52. KOVAL', L. M.: V. I. Nevskij. Direktor glavnoj biblioteki strany. Moskva: Paškov dom, 2006.; BELOUSOVA, G. A.: V. I. Nevskij: gosudarstvennyj deâtel', istorik, čelovek. Moskva: Izd. MADI (GTU), 2008.
  53. GRIGOR'EV, Ű. V.: A. A. Pokrovskij (1879–1942). Moskva: Kniga, 1965. 140 p.
  54. SEGLIN, E.V.: G. K. Derman = Sovetskoe bibliotekovedenie, 1982. 5. sz. 99–104. p.; Pervyj direktor Moskovskogo Bibliotečnogo Instituta: materialy [...]. Pod. red. A. I. Lûter. Moskva: MGUKI, 1994.; RICHARDSON Jr., J. V.: The origin of Soviet education for librarianship: the role of Nadezhda Konstantinovna Krupskaya, Lyubov' Borisovna Khavkina-Hamburger, and Genrietta K. Abele-Derman = Journal of Education for Library and Information Science, 2000. no. 2. 106–122. p.
(<http://polaris.gseis.ucla.edu/jrichardson/origin.pdf> (2014. 01. 11.); KULIKOVA, O.–WATKINS, L.: Henriette Derman: LS alumna, crusader and political prisoner. 2012.
http://gslis.simmons.edu/podcasts/podcast_extras/2012/Henrietta_Derman.pdf (2014. 01. 11.)
  55. BENDERSKIJ, I.: Nepovtorimyj sled: k 100-letiu so dnâ rozdeniâ M. A. Smuškovoj = Bibliotekovedenie, 1993. 5–6. sz. 150–152. p.
  56. SAMOJLENKO, B.: „Vot kak â stala kinozvezdoj”: k 100-letiu so dnâ rozdeniâ N. Â = Biblioteka, 1995. 9. sz. 45–47. p.
  - 57) ILLYÉS Gyula: Egy mondat a zsarnokságról.
<http://mek.oszk.hu/04300/04340/04340.htm#34> (2014. 02. 01.)

Beérkezett: 2014. február 3.